

II. Meşrutiyet'in İlk Günlerinde Uygulanan Afların Mahiyet ve Etkileri (1908-1909)

The Nature, Scope, and Effects of the Amnesty Laws That Were Applied in the Early Days of the Second Constitutional Revolution (1908-1909)

Aydın YETKİN¹

¹Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Ankara, Türkiye

ORCID: A.Y. 0000-0002-0579-6920

ÖZ

"Suç, ceza, infaz ve af"; insanlık tarihi kadar eski olan bu kavramlar, birbirlerine neden-sonuç ilişkileriyle bağlı toplumsal ve hukuki olgulardır. Lügatte suçu başlatmak manasına gelen ve bir hukuk terimi olarak kesinlik kazanmış olan cezaların, devletin yetkili organlarınca hafifletilmesi ya da tamamen kaldırılması anlamına gelen af, insanlık tarihi süresince her toplum tarafından farklı dönemlerde, çeşitli nedenlerden dolayı tatbik edilmiştir. Bilhassa sosyal ve siyasal dönüşümlerin meydana geldiği, isyan ve savaşların yaşandığı zamanlarda affa başvurulmuştur. Osmanlı Devleti açısından bu uygulamaların kapsam ve amaçları değişmekle birlikte, özellikle olağanüstü zamanlarda müracaat edilen affın kullanımına dair yakın tarihteki en dikkat çekici örnekler II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında çıkarılanlardır. Bu çalışmada başta Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi olmak üzere önemli arşiv ve kütüphanelerden istifade edilmiş, döneme ve konuya ilişkin çok sayıda belge incelenmiştir. Bunun yanı sıra çok sayıda Osmanlıca gazete/mecmua ile düsturlar ve meclis zabıtları detaylı bir şekilde taranmış, konunun kuramsal çerçevesini oluşturacak telif eserlerden istifade edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilandan sonraki bir yıl içerisinde çıkarılan afları, nitelikleri ve yarattığı etkileri bakımından hukuki, siyasal ve sosyal açıdan incelemeyi amaçlayan bu çalışma ile bu dönem zarfında çıkarılan afların arzu edilen hedeflere ulaşmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Af, Asayiş, Hapishane İsyanları

ABSTRACT

Crime, punishment, execution, and amnesty are terms as old as human history and represent social and legal phenomena that are causally related. According to the dictionary, amnesty means the forgiveness of crimes. As a legal term, it refers to the mitigation or complete cancellation of certain punishments by the relevant governmental authorities. Amnesty has been used throughout human history by every society at different times and for different reasons. Amnesty laws were specifically enacted after social and political revolutions, rebellions, and wars with the aims of securing peace between the state and society, reintegrating criminals into society, restoring state authority, and, if necessary, eliminating the need for soldiers. As in many other states, amnesty laws were applied in the Ottoman Empire for different reasons and purposes at various times. The amnesty laws enacted after the proclamation of the Second Constitutional Revolution are the most striking examples in Turkish history. This study examines the amnesty laws enacted within one year of the proclamation of the Second Constitutional Revolution in terms of their content and effects.

Keywords: Amnesty, Public order, Prison riots

Submitted: 13.09.2021 • Revision Requested: 17.12.2021 • Last Revision Received: 03.11.2022 • Accepted: 08.11.2022 •
Published Online: 18.11.2022

Corresponding author: Aydın Yetkin, E-mail: aydin_yetkin@hotmail.com

Citation: Yetkin, A, 'II. Meşrutiyet'in İlk Günlerinde Uygulanan Afların Mahiyet ve Etkileri (1908-1909)' (2022) 10(2) Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi-Journal of Penal Law and Criminology, 491.
<https://doi.org/10.26650/JPLC2021-994870>

EXTENDED ABSTRACT

The changes in the scope of the concepts of crime, punishment, and execution throughout history have brought the issue of amnesty to the agenda when the necessary situations arise. Amnesty means the forgiveness of a crime and, as a legal concept, is the mitigation or complete cancelation of punishments that have been or are being lawfully imposed by the competent authority. This practice has a history as old as crime, punishment, and execution, is now found in many legal systems, and mainly concerns constitutional and criminal law.

Amnesty laws were usually enacted during or after revolutions, wars, and revolts. The aim is to reintegrate into society those who have violated public order, restore state authority, and eliminate the need for soldiers. As with other laws, amnesty laws have explanations of the reasons for which they were legislated. However, sometimes these are not the main reasons for passing laws. Amnesty laws may also be promulgated on grounds where no benefit is seen to exist in continuing to punish a crime, where it is seen as a solution for closing loopholes in the law and remedying injustice, or where a particular group of crimes or criminals will be pardoned. These reasons also include state interests and the decimation of a repressive regime.

Terms such as *Afv-ı Âli*, *Afv-ı Umumi*, and *Afv-ı Şahane* were used for the pardons declared in the Ottoman Empire. Amnesty laws with these words in their titles were often promulgated for the following reasons:

- Pardoning prisoners with chronic illness,
- Celebrating a Sultan's accession to the throne,
- Celebrating a Sultan's birthday,
- Forgiving some criminals as a result of a Sultan's visit to a city,
- Celebrating national/holy days,

In addition, amnesty laws were declared before, during, or after wars and riots. The first of the most regulated periods of amnesty laws in Turkish history was during the reign of Abdul Hamid II. The main purposes of the pardons promulgated during this period were to use them as a political argument in foreign policy, to prevent seditious activities caused by many internal and external factors, and to restore public order and the state authority that had been damaged by riots and revolutionary movements.

After the Second Constitutional Revolution in 1908, the government proclaimed a general amnesty for those who had committed acts referred to as political crimes. Thus, the rights of all victims who had been harmed by Abdul Hamid's repressive rule were restored. In addition, people who had been arrested or convicted for political or serious crimes in Istanbul and other regions were evacuated by the government due to fear of a public uprising.

As far as can be ascertained for this period covering 1908-1918, 34 laws are found in which the question of amnesty was regulated. Only six of these laws belonged to the first year of the Second Constitutional Revolution. The impact of the amnesty laws legislated between 1908-1909 regarding prisons, society, and public order were the most controversial issues of the Second Constitutional Revolution.

During this period, amnesty laws that had been enacted for political crimes began to be implemented rapidly, but the amnesty was not easy to enforce because those excluded from the amnesty began to cause riots in the prisons. As a result, the government lost control over some prisons, and uncontrolled riots occurred.

If the scope of the amnesty law had not been expanded after the government lost control, it would have obviously occurred by itself, and the state would have been humiliated. For this reason, amnesty was expanded to include serious crimes, and many people were freed from prison. However, the amnesty for serious crimes made people nervous, and the public organized protests against this type of amnesty.

Between 1908-1918, numerous amnesty laws were enacted for various reasons. In particular, the release of people who had committed serious crimes led to an increase in the crime rate, because many of the old criminals who'd been released started committing crimes again. For this reason, repressive laws and practices were used to ensure public order, even if it meant limiting human rights.

The ideas of liberty, equality, and fraternity as promised by the Second Constitutional Revolution thus remained as the slogans. For the Ottoman Empire and the Ottoman people, the period from 1908-1918 was one of utter chaos due to wars, riots, aimless political disputes, and economic crises.

Giriş

“Af” kelimesi sözcük kökü olarak Arapçadan gelmekte olup, anlamı itibariyle cezanın aksidir. Diğer bir ifadeyle cezasının bağışlanması, bırakılması, silinmesi veya ceza vermekten vazgeçilmesi anlamlarına gelmektedir.¹ Suçu bağışlamak anlamına gelen af, hukuki bir kavram olarak ise kesinleşecek yahut kesinleşmiş cezaların yetkili erk tarafından adalet veya genel menfaat düşüncesiyle hafifletilmesi ya da tamamen ortadan kaldırılmasıdır.² Geçmiş suç, ceza ve infaz kadar eski olan bu uygulama, günümüzde neredeyse her hukuk sisteminde bulunmakta olup esasen anayasa ve ceza hukukunun ilgi alanına girmektedir.³

Çağdaş hukuk sistemlerinde kaynağı anayasalar olan af kanunları, yöntem olarak özel bir kanunla hazırlanır.⁴ Af, mahiyeti itibariyle kimi zaman yalnızca kesinleşmiş cezaları değiştiren, hafifleten veya tamamen ortadan kaldıran; kimi zaman da kamu davasını düşüren veya mahkûmiyeti bütün neticeleri ile vaki olmamış sayan bir kamu hukuku tasarrufudur. Bu genel tanım, affin iki farklı biçimde tezahür edebilen bir lütuf muamelesi olduğunu göstermektedir. Bunu sağlayan yöntemlerden ilki, bir kamu davasını veya herhangi bir mahkûmiyeti tüm yönleri ile ortadan kaldıran genel aftır. Diğeri ise yalnızca cezaya etki edebilen özel aftır. Genel ve özel af kavramları, kendi içlerinde de “toplu” ve “bireysel” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bireysel genel af, belirlenmiş bir ya da birden fazla kişiyi kapsar. Toplu genel af ise, belirli suçları işlemiş herkesi içermektedir. Bireysel özel af, isim olarak belirlenmiş bir ya da birden fazla mahkûmun cezasını kısmen hafifleten ya da cezayı başka bir cezaya dönüştüren veya tamamen ortadan kaldıran aftır. Toplu özel af ise, belirli suçlardan mahkûm olanların tamamının cezasını tamamen ya da kısmen kaldıran veya cezasını başka bir cezaya dönüştüren aftır.⁵

Tarihsel olarak bakıldığında aflar genellikle devrimler, ihtilaller, savaş ve isyanlar esnasında ya da bunların sonlanmasının ardından çıkarılmışlardır. Bunda toplumsal barışın yeniden ihdas edilmesi, kaybolan veya zarar görmüş olan devlet otoritesinin tekrar tesis edilmesi, kamu düzenine aykırı hareket edenlerin yeniden topluma

1 Yüksel Salman, *İslam Ceza Hukukunda Af* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2005) 41-42.; İ Hakkı Seydioğulları, ‘Türkiye’de Ceza Afları ve Afların Toplum Üzerindeki Etkileri: Ankara’da Af Konulu Anket Çalışması ve Analizi’ (2004) 8(3-4) Polis Bilimleri Dergisi 1 vd.

2 *Türk Hukuk Lügatı* (Başbakanlık Basımevi 1991) 6.

3 İlhan Akbulut, ‘Türk Hukukunda Af’ (1995) 21(4) Yargıtay Dergisi 446, 447.

4 Çetin Özek, ‘Umumi Af’ (1959) 24(1-4) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 118, 119.

5 Detaylı bilgi için bk Kemal Gözler, ‘Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Af Yetkisi’ *Anayasa Yargısı Cilt 18* (Anayasa Mahkemesi Yayını 2001) 298-299; Selahattin Keyman, *Türk Hukukunda Af: Genel Af-Özel Af* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1965) 44.

kazandırılması ve savaş zamanı açığa çıkan asker ihtiyacını gidermek gibi amaçlar bulunmaktadır. Ayrıca af düzenlemesini içeren kanunlarda diğer kanunlarda olduğu gibi hangi gerekçe ile çıkarıldığını izah eden ifadeler de mevcuttur. Ancak bunlar bazen kanunların hazırlanmasındaki asıl gerekçeler olmayabilir. Kanun gerekçesinde öne sürülen sebeplerin haricinde; bir suçun cezalandırılmasına devamda faydanın kalmaması, affin yasalar karşısında boşluk doldurucu ve adaletsizlikleri giderici bir çözüm olarak algılanması, toplumsal barış ya da devlet çıkarları gerekçesiyle belirli bir suç veya mahkûm grubunun affedilmesinin gerekli görülmesi, bir istibdat rejiminin yıkılması gibi nedenlerle de af kanunları çıkarılabilir.⁶

Af uygulamaları toplumlar nezdinde, siyasî iktidarlarca çoğu zaman toplumsal talep veya kabul pek fazla dikkate alınmaksızın kullanılan terk taraflı bir lütuf olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle af tasarrufunda bulunma yetkisi her ne maksatla olursa olsun dikkatli kullanılmalıdır. Bilhassa silah, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, bireye karşı işlenmiş suçlar ile cinsel suçları etkili bir takip sistemi kurulmadan affetmek, asayiş ve kamu düzeni bakımından sakıncalı sonuçlar doğurabilir.⁷ Geçmişte yaşanan hadiseler de bu önermeyi doğrular niteliktedir. Bu nedendir ki; toplumlar genel olarak af ilanlarına, sebep olabileceği olumsuz sonuçlar nedeniyle şüpheyle yaklaşmıştır. Bu şüphelerin temelinde ise affa layık olmayanların aftan yararlanabileceği, bu şahısların tahliye olunduktan sonra tekrar suç işleyebilecekleri, devlet otoritesinin zayıflayarak kamu düzen ve huzurunun yara alabileceği gibi endişeler yer almaktadır.⁸ Nitekim affi çıkararak gücün esas vazifesi de bu noktadan itibaren başlamaktadır. Bu noktada, af kanununu gerekli kılan zaruretleri doğru bir şekilde belirleyebilmek için kamuoyunun o esnada yaşamakta olduğu ekonomik, sosyal ve siyasî şartların iyi bir şekilde incelenmesi ve toplumda tedirginliğe neden olan etmenlerin giderilmesi gerekmektedir.⁹ Çünkü af ilanı sonrası salıverilenlerin toplumsal hayata yeniden dâhil olma süreçleri çeşitli ekonomik, sosyal, hukukî ve siyasî tedbirlerle desteklenmezse arzu edilen neticenin elde edilmesi oldukça güç bir hal alabilmektedir.

Çalışma kapsamında yapılan literatür taraması neticesinde daha evvel yapılan akademik yayınların konun daha çok hukuki boyutu ile ilgilendikleri görülmüştür. Bu çalışmada, II. Meşrutiyet'in ilk senesinde ilan olunan afların hukuki boyutu dışında; toplum,

6 Özek (n 3) 118, 121.

7 Seha L Meray, *Ceza Hukukunda Af Konusu Üzerine Bir Deneme* (Türk Hukuk Kurumu Neşriyatı 1944) 8, 9.

8 Kâmil Ateşoğulları, 'Af' (2000) 57(2) Ankara Barosu Dergisi 77, 78.

9 Keyman (n 4) 13.

mahkumlar ve asayiş üzerine olan etkilerinin de inceleniyor olması çalışmaya özgün bir nitelik katmaktadır. Bu araştırmada, II. Meşrutiyet'in ilanı takip eden 1 yıl içerisinde çıkarılan afların mahiyet ve etkileri; afların hangi sebeplerle ilan olunduğu, affa uğrayanların kimler olduğu, aflara karşı toplumun tepkisi, af kapsamının dışında bırakılan mahkumların hapis hane isyanlarındaki rolü ve ıslah olduğuna kanaat getirilmeden salıverilen suçluların tahliye olduktan sonra toplumsal düzen ve asayiş üzerinde ne gibi tesirler meydana getirdiklerinin detaylı bir şekilde incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu maksatla başta Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi olmak üzere önemli arşiv ve kütüphanelerden istifade edilmiş, döneme ve konuya ilişkin çok sayıda belge incelenmiştir. Bunun yanı sıra çok sayıda Osmanlıca gazete/mecmua ile düsturlar ve meclis zabıtları detaylı bir şekilde taranmış, konunun kuramsal çerçevesini oluşturacak telif eserlerden de istifade edilmiştir.

1. Affın Tarihsel Gelişimi ve Osmanlı Hukukunda Af

Hukukun en eski uygulamalarından biri olan af, toplumsal yaşamın oluşmaya başladığı ilk günlerden itibaren her gündeme geldiğinde dini, felsefi, psikolojik, sosyolojik, hukuki ve siyasi açılardan daima tartışma yaratan bir kavram olmuştur. Devlet kavramının oluşmadığı dönemlerde, işlenen suçlara karşı yaptırım uygulayan otorite ya suçun mağduru ya da mağdurun yakınları, kabilesi, klanı olmaktadır.¹⁰ Kişisel öç alma hakkına sahip olduğu dönemde, mağdurlar veya yakınları, suçlu ile aralarında uzlaşma ve anlaşma yapabiliyorlardı. Dolayısıyla af yetkisi mağdura aitti. Siyasal otorite olarak devletin teşekkül etmesiyle, devlet otoritesini şahsında temsil eden hükümdar da sahip olduğu sınırsız gücün doğal bir sonucu olarak, affetme yetkisini kullanmıştır. Bu dönemdeki ceza hukuku düzenlemelerinde; Manu, Hammurabi ve Cengiz Yasalarında, Asur ve Eti hukuklarında olduğu gibi bugünkü anlamını taşımasa da af hükümlerine yer verilmiştir.¹¹

Eski Yunanda ise af yetkisi bizzat halk tarafından ve özellikle savaş tehlikesinin var olduğu hallerde, daha çok asker tedariki amacıyla sürgüne gönderilenlerin cezalarının affedilip geri çağrılmaları ve bunların daha önceden müsadere edilen mallarının kendilerine iade edilmesi şeklinde kullanılmıştır. Ayrıca M.Ö. 404 tarihli ve affa dair yazılı ilk kayıtlardan biri olan düzenlemeye de Atina'da rastlanılmaktadır. Roma Hukukunda ise "Indulgetia Principis" adıyla af kurumu benimsenerek, af yetkisi prence

10 Tarihsel süreç içerisinde bu ihtiyaca cevap verecek çeşitli yaptırımlar ortaya çıkmıştır. Bunlar klan dışı etme, kısas (öç alma) ve uzlaşmadır. Detaylı bilgi için bk Nur Centel, Hamide Zafer, ve Özlem Çakmut, *Türk Ceza Hukuku'na Giriş* (Beta 2006) 14, 16.

11 Kayıhan İnel, *Yaptırım Teorisi* (Beta 2000) 303, 304.

ve senatoya devredilmiştir. Zamanla Roma Hukukunun diğer kurallarıyla birlikte af da tüm Avrupa ülkelerinin hukuk sistemlerine yerleşmiş ve sık sık uygulanmıştır.¹²

Af kurumunun kaynağı, yalnızca dünyevi normlar üzerine temellenerek gelişmemiştir. Nitekim gerek semavi gerek beşerî dinlerde af kavramı bulunmakta ve bütün dinlerde af; lütuf, ihsan ve iyi bir davranış olarak kabul edilmektedir. Af kurumu özelinde, birey ve devlet ile tek tanrılı dinlerin doktrinleri arasında ilişkisel bir bağ bulunmaktadır. Bu noktada affin kişilerin ve devletin eliyle uygulanmakta olduğu kabul edilmekte, affetmenin ise teolojik olarak bir ödül vaat ettiğine inanılmaktadır. Çünkü insanlar, Tanrı tarafından affedildiklerine ve bu nedenle de diğerlerini affetmekle yükümlü olduklarına inanırlar.¹³ Nitekim Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi İslam dininde de af, önemli bir unsurdur. Af, İslam'ın ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere hadislerde ve diğer kaynaklarda övülmüş ve tavsiye edilmiştir.¹⁴

İslam Ceza Hukukunda ceza yargılamasını beraat ve mahkûmiyet haricinde sona erdiren, cezayı ağırlaştıran ve hafifleten sebeplerden başka bir de düşüren sebepler bulunmaktadır. Bunlar ceza mahallinin yok olması (sopa, hapis gibi uygulanması suçlunun hayatta olmasına bağlı cezalarda suç failinin ölümü nedeniyle düşer), sulh (sulh sadece kısas veya diyet cezası için düşürücü bir sebep olup, kısastan mal karşılığı vazgeçilmesi ya da maktulün velisinin cezadan diyetin tamamı, daha azı veya fazlası karşılığında vazgeçmesi ile sulh olunmaktadır), tövbe ve nedamet ile afır.¹⁵

İslam Ceza Hukukunda suçlar üç gruba ayrılmakta olup bu suçları işleyenlerin affi konusu da kendi içinde farklılaşmaktadır. Bu ayrıma tabi olan suçlardan ilki kişi haklarına karşı işlenen suçlardır. Bu suçlara öngörülen ceza ise kısas ve diyettir. Kısas, işlenen suç karşılığında suçluya aynı fiil ile ceza verilmesi; diyet ise ceza olarak kısas istenmediği ya da kısasın mümkün olmadığı durumlarda mağdura ya da yakınına maddi bir bedel ödenmesidir. Kısas ve diyet, mağdur veya onun velisi için bir hak niteliğindedir. Ancak mağdur ya da mağdurun yakını her ikisinden de vazgeçebilmektir;

12 Sevgi Korkut, 'Af' *TBMM Kütüphane Müdürlüğü Araştırma Servisi Raporları* (TBMM Yayınları 1987) 1 vd.; Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi Cilt 1* (Türk Tarih Kurumu Yayınları Basımevi 1998) 178, 179.

13 Ayşe Şentepe, *Ruh Sağlığı Belirtilerinin Yordayıcısı Olarak Affetme ve Dindarlık İlişkisi* (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2016) 13, 14.; Judith Anderson, 'Affedicilik İlişkisel Bir Süreç: Araştırma ve Yansımalar' (2013) 18(30) Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 211, 213.

14 Detaylı bilgi için bk Sahip Beroje, *Günümüz ve İslam Ceza Hukukunda Af* (Fecr 2013) 85 vd.; Yüksel Salman, *İslam Ceza Hukukunda Af* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2005) 41, 42.

15 Detaylı bilgi için bk Yüksel Salman, *İslam Ceza Hukukunda Hafifletici Sebepler* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1999) 137 vd.

diğer bir ifadeyle failin tümüyle affa uğraması mümkündür. Burada kısasa, diyete ya da affa karar verecek tek yetkili kişi mağdur, mağdur öldürülmüş ise onun velisi, velinin bulunmadığı hallerde de varislerdir. Devlet başkanı veya hüküm verecek olan makamın bu konuda herhangi bir yetkisi bulunmamaktadır. Fakat suçlu affedilmiş dahi olsa yetkili otorite suçluya taziren¹⁶ ceza verebilmektedir.¹⁷

İkinci grupta ise hırsızlık, yol kesme (eşkıyalık), zina, zina iftirası, içki içme, dinden dönme ve devlete karşı isyan gibi Kuran’da belirtilen ve değişmez hadd cezaları ile karşılanan Allah’a karşı işlenen suçlar bulunmaktadır. Hadd cezaları çok ağır olduklarından, uygulanmaları için suçun şüpheye yer bırakmayacak şekilde ispatlanmış olması gerekmektedir. Aksi halde bu ceza türü uygulanmaz. İslam Hukukunda bu tür suçların affı caiz görülmemekle birlikte; hırsızlıkta ihbardan önce çalınan şeyi iade etme, yol kesicilikte yakalanmadan önce nedamet ve tövbe, haddi düşürür.¹⁸

Üçüncü gruba dahil olan suçlar, ayet ya da hadis gibi herhangi bir İslam Hukuku kaynağında suç olarak gösterilmemiş ve cezası öngörülmemiş ancak devlet, toplum ve kişilerin aleyhine olduğuna kanaat getirilmiş suçlardır. Bu tür suçların karşılığı tazir cezasıdır. Tazirle cezalandırılacak suçlarda devlet başkanına veya ona vekalet eden hâkime büyük bir takdir yetkisi bırakılmıştır. Yetkili otorite isterse suçluya sadece öğüt verir veya onu azarlar isterse de suçluyu teşhir ettirir, sopa attırır, sürgüne yollar ya da hapsedirir.¹⁹

İslamiyet’in kabulünden önceki dönemde kurulan Türk devletlerinde suçun sadece kişiyi ilgilendirdiği kabul edilmiş, kişisel ölç, uzlaşma ve kefaret usulleri uygulanmıştır. Ancak cezaların her alanda kişiselleşmemiş olduğunu gösteren bazı uygulamalara da rastlanmıştır. Bu noktada bazen ceza suçluya değil, suçlunun yakınlarına da uygulanmıştır. Bunun yanı sıra ceza hukuku Göktürkler örneğinde olduğu gibi zamanla kişisel ölç alanından çıkmış ve kamusal ölç alanına girmiştir. Diğer bir ifadeyle cezayı verecek olan suçtan zarar gören kişi değil, devlet olmuştur.²⁰

16 “Tazir” kelime anlamı itibariyle engellemek, yasaklamak, zorlamak, azarlamak, terbiye etmek gibi anlamlara gelmektedir. Bu cezanın verilmesinde gerek suçun tespiti gerekse verilecek cezanın türü ve miktarı bakımından yetkili otoritenin geniş bir takdir alanı bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk Tuncay Başoğlu, ‘Ta’zîr’ TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt 40 (İSAM 2011) 198 vd.

17 İlhan Akbulut, ‘İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar’ (2003) 52(1) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 167 vd.; Mehmet Akman, Osmanlı Devleti’nde Ceza Yargılaması (Eren Yayıncılık 2004) 24.

18 Muhamad Alzuhili, ‘İslam Ceza Hukukunda Suçların Tasnifi’ *İslam Ceza Hukuku Tebliğler Kitabı Cilt 1* (Lale Yayıncılık 2017) 403, 405.; Akman (n 14) 24,25.

19 Mustafa Avcı, ‘İslam Ceza Hukukunda Suçların Tasnifi’ *İslam Ceza Hukuku Tebliğler Kitabı Cilt 1* (Lale Yayıncılık 2017) 445 vd.; Akman (n 14) 24,25.

20 Göktürklerde isyan, cana kast, insan öldürme ve evli kadının ırzına geçme gibi suçlar ölümle cezalandırılmakta, müessir fiil suçlarına ise aynı bir bedel olarak hayvan verme şeklinde tazminat cezası verilmekteydi. Bk Centel, Zafer ve Çakmut (n 9) 26, 28.

İslam inancının Türk devletleri tarafından resmi olarak benimsendiği, yani hukukun İslam Hukukuna dayandırıldığı devletlerde ise eski uygulamaların yerini İslam Ceza Hukuku almıştır. Her ne kadar kaynak kısıtlı olsa da Türklerin İslamlaşması sonrası ilk af örneklerine Türkiye Selçuklularında rastlanılmaktadır. Bu afların ekseriya tahta çıkışlar, siyasi ve askeri büyük hadiseler dolayısıyla uygulandıkları görülmektedir.²¹

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla birlikte ise orijinal bir hukuk sistemi gelişmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'ni kuranlar, daha önce kurulmuş Türk-İslam devletlerinden siyasi, idari, iktisadi ve toplumsal yapılar da dahil olmak üzere o zaman kadar yürürlükte olan ve büyük ölçüde birlik arz eden hukuki yapıyı da devralmıştır.²² Ancak Osmanlı Devleti'nin almış olduğu bu hukuki mirası hiç değişikliğe uğratmadan uyguladığını düşünmek mümkün değildir. Altı asırlık bir süreç içerisinde, ihtiyaç duyuldukça bu hukuki yapıda gerekli değişiklikler ve ilaveler yapılmıştır. Bu değişiklikler sonrasında bile Osmanlı Hukukuyla daha önce tarih sahnesinde yer alan veya çağdaşı olan Türk-İslam devletlerinin hukukları arasındaki benzerlik büyük ölçüde devam etmiştir.²³ Fakat her devletin İslam Hukuku uygulamasında gerek mezhep ayrılığına gerekse sosyal, siyasi ve kültürel farklılıklara bağlı olarak birtakım benzer olmayan noktalar da bulunmaktadır. Bu farklılıkları bir İslam devleti olan Osmanlı Devleti nezdinde de görmek mümkündür. Nitekim İslam Hukukunun ayrıntılı olarak düzenlemediği veya düzenlemesini devlet başkanlarına bıraktığı alanlarda, Osmanlı hükümdarları tarafından dönemin ihtiyaçları ve anlayışları dâhilinde geliştirilen normlar bu farklılıkları

21 Bu af tasarruflarının uygulanışı şu şekildedir: Af, bir fermanla (kanun) düzenlenir ve ilan edilirdi. İlgili af düzenlemeleri gayri şahsi olur ve umumi bir mahiyet taşırlardı. Diğer bir ifadeyle çeşitli suçlar arasından düzenlemeye konu olan bütün mahkûmları kapsarlardı. Sultan tarafından af ilanı kararı alınınca, bunun biran evvel yayımlanarak tebaanın bilgisine sunulması ve fermanın gereklerinin ilgililer tarafından yerine getirilmesi gerekirdi. Böylece Selçuklu Türkiye'sinin çeşitli yerlerindeki hapisanelerde bulunan mahkûmlar serbest bırakılarak af kararının gerekleri yerine getirilmiş olur ve amacı gerçekleşirdi. Bk F Şamil Arık, 'Selçuklular Zamanında Türkiye'de Çıkarılan Kolektif Af'lar (1075-1243)' Selçuk Dergisi: I. Alâeddin Keykubat Özel Sayısı (Selçuklu Araştırmaları Merkezi 1988) 19 vd.

22 Osmanlı Devleti'nin hukuki yapısını oluşturan iki ana kaynak bulunmaktadır. Bunlardan ilki İslam Hukuku, diğeri ise eski Türk-Moğol geleneğine dayanan töredir. Detaylı bilgi için bk Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (Beta 2005) 69.; Mehmet Akif Aydın, 'Osmanlı Hukuku'nun Genel Yapısı ve İşleyişi' *Türkler Cilt 10* (Yeni Türkiye Yayınları 2002) 15.; Erol Özbilgen, *Osmanlı Hukuku'nun Yapısı* (Nihal Kitabevi 1985) 89.; Halil İnalçık, 'Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanunları' (1958) 13(2) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 104 vd.

23 9. yüzyılın sonlarına doğru büyük İslam uleması, Şeriatın son şeklini aldığı ve içtihat kapısının kapandığını, diğer bir ifadeyle İslam Hukukunda yeni kurallar koyma imkânının kapanmış olduğunu ilan etmişlerdi. İslamiyet gerek kamu hayatını gerek fertler arası ilişkileri düzenleyen ve dini emirlere dayanan bir tek kanun tanyordu, o da şeriattı. Bir Müslüman hükümdarı ister halife olsun ister sultan, kanun koyucu sıfatını takınmazdı. O, ancak İslam kanunun, yani şeriatin nazırı ve muhafızı idi. Şeriat üzerinde herhangi bir yorumda bulunmak ancak yetkili ulemaya aitti. Bk Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Cilt I* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2009) 227; İnalçık, 'Osmanlı Hukukuna Giriş' (n 20) 102-107.; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (n 20) 69.

doğurmuştur.²⁴ Bütün bunlar birlikte değerlendirildiğinde, Osmanlı Hukuk sisteminin zamanla kendine özgü bir yapı ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.²⁵

İslam Hukuku, Osmanlı Devleti'nin temel taşı olmakla birlikte, hukuki yapısı şer'i ve örfi normlardan oluşan Osmanlı Devleti açısından İslam Hukuku ve İslam Ceza Hukuku; suç, ceza ve infaz konularında önemli bir kaynak teşkil etmiştir.²⁶ Nitekim İslam Hukukunda olduğu gibi Osmanlı'da da ceza yargılamasının beraat ve mahkûmiyet dışında sona erdiren sebepler bulunmaktadır. Bunlar sulh, ikrar, ibra, yemin, nükûl (yeminden kaçınma) ve aftır.²⁷

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde af kurumu ile ilgili belli prensiplere bağlı herhangi bir kanunnameye rastlanılmamakla birlikte,²⁸ afa ilgili düzenlemeler temelde İslam Hukukuna uygun olarak şekillenmiş, bütün çeşitleri herhangi bir fark gözetilmeksizin tek bir anlamda ifade edilmiş ve af yetkisi padişah tarafından bireysel ve toplu aflara yönelik olarak fermanlar vasıtasıyla kullanılmıştır.²⁹

Osmanlı Devleti'nde padişah tarafından ilan edilen bu aflar için "afv-ı âli, afv-ı umumi, afv-ı şahane" gibi tabirler kullanılmıştır. Bu aflar; yaşlılık, kronik hastalık, padişahın tahta çıktığı gün veya doğum günü, bir vilayetin padişah tarafından ziyareti, dini günler

24 Osmanlı Hukukunu oluşturan iki unsurdan İslam Hukukuna "şer'i veya ahkâm-ı şer'iyye", Osmanlı hükümdarları tarafından konan hukuk kurallarına da "örfi, kanun, kavanin-i örfiye" gibi isimler verilmiştir. Ferman, berat, hüküm, kanunname, siyasetname, adaletname, yasakname tarzındaki Osmanlı Hukuk belgelerinde, Osmanlı Hukukunun bu ikili yapısı "şer ve örf" şeklinde sürekli birlikte anılmıştır. Şer'i hukuk temelde ibadetler, muameleler ve cezalardan ibarettir. Örf/kanun ise devlet teşkilâtı, idare, toprak, vergi ve ceza gibi kamusal alanlara yoğunlaşmıştır. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken husus, örfi hukukun, şer'i veya gayri şer'i olabileceğidir. Bu durum belli ölçüde bir ikiliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Meydana gelen bu düalist yapının en belirgin olduğu alan ise özellikle ceza hukukunda kendini göstermiştir. Fakat İslam devleti söz konusu olunca, şer'i hükümlere aykırı olmayan kavanin-i örfiye söz konusudur. Bu kural, Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi tarafından, "Nâ meşrû' nesneye emr-i sultânî olmaz" şeklindeki ifadeleri ile kayıt altına alınmıştır. Bk. Muharrem Midilli, *Osmanlı Bağlamında Şeriat-Kanun Ayrımının Hanefî Kamu Hukuk Fikri Açısından Değerlendirilmesi: Ceza Hukuku Örneği* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2017) 1, 2, 26, 28, 29.; Coşkun Üçök, 'Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler I' (1946) 3(1) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 125, 126.; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (n 20) 15; Aydın, 'Osmanlı Hukuku'nun Genel Yapısı' (n 20) 70, 78.; Özbilgen (n 20) 43, 45.; Ahmed Akgündüz, 'Osmanlı Kanunnameleri' *Türkler Cilt 10* (Yeni Türkiye Yayınları 2002) 21.

25 Yusuf Koç, 'Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar' (1999) 16(Özel Sayı) Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 124, 125.

26 Yılmaz Yurtseven, 'Suç ve Cezaların Kanuniliği İlkesi Çerçevesinde İslam Ceza Hukuku'nda Örfi Hukukun Yeri ve Osmanlı Uygulaması' *İslam Ceza Hukuku Tebliğler Kitabı Cilt 2* (Lale Yayıncılık 2017) 333.

27 İbrahim Orkun Atalay, 'Osmanlı Ceza Yargılaması Usulü Hukuku Üzerine Bir Deneme' (2007) 10(3-4) Ege Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 255, 256.

28 Bu bağlamda, Ahmed Akgündüz'ün *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri* isimli 11 ciltlik çalışması incelenmiştir.

29 Duygu Çağlar Doğan, *Ceza Hukukunda Af* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2012) 19, 20.

olan bayram ve mevlit geceleri gibi vesilelerle ilan edilmiştir. Bunların dışında savaş ve isyan öncesinde, esnasında veya sonrasında da aflar çıkarılmıştır.³⁰ Padişahın af yetkisinin dışında İslam Hukukunun gereği olarak kişi haklarına karşı işlenen suçlarda mağdur, mağdurun velisi veya mirasçıları tarafından da af yetkisi kullanılmıştır.³¹ Ancak had suçlarında padişahın, mağdurun, mağdurun velisinin ya da mirasçıların faili affetmeleri mümkün değildi. Kısas suçlarında ise mağdur veya yakınlarının suçluyu affetmeleri halinde ise ceza ya tamamen düşmekte ya da şekli değişebilmekteydi. Bu durumun gerçekleşmesi halinde devletin cezalandırma yetkisi devreye girebilmekte ve suçlu, kamu hakkını ihlal veya toplum düzenini muhafaza gibi sebeplerle taziren uygun bir cezaya çarptırılabilirdi.³²

Osmanlı İmparatorluğu'nda hukuki, siyasi, toplumsal ve ekonomik alanlarda yeniden düzenlemelerin yapıldığı Tanzimat Döneminde gerçekleştirilen kanunlaştırma hareketleri ve adli teşkilatta yapılan değişiklikler ile Osmanlı Devleti'nde hukuk alanında reform süreci başlamıştır.³³ Bu dönem zarfında muhtelif kanunların ve özel olarak bir ceza kanununun tanzimi öncelik verilen işlerden sayılmıştır. Nitekim 1840, 1851 ve 1858 senelerinde ceza kanunları çıkarılmıştır.³⁴ Ancak Osmanlı Hukukunda affa ilişkin modern anlamda ilk yazılı düzenleme ise 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanununda cezaların dönüştürülmesi ile ilgili olarak kayda geçmiştir. 1858 Ceza Kanununun 47. maddesine³⁵ göre; idam cezasını küreğe, kürek cezasını kalebentliğe, müebbet kalebentliği muvakkat kalebentliğe dönüştürme ve bu cezaları bağışlama yetkisi padişahın uhdesine verilmiştir. Ancak af konusunda özel bir padişah iradesi veya kanunda açık bir hüküm olmadıkça cezaların değiştirilmesi ve affı ise mümkün kılınmamıştır.³⁶

30 Osman Nuri, 'Mesail-i Cezaiyyede Afv' (12 Mart 1325/25 Mart 1909) 1(1) İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavanin Mecmuası 135 vd.

31 Doğan,(n 27) 19, 20.

32 Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması* (Eren Yayıncılık 2004) 25.; Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar* (Gökkubbe Yayınları 2004) 123.

33 Hıfzı Velled Velidedeoğlu, 'Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat' *Tanzimat I* (Maarif Matbaası 1940) 173 vd.

34 Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukuku'nun Türkiye'de Benimsenmesi* (Türk Tarih Kurumu Yayınları 1996) 97 vd.

35 "47 Madde: İ' dām cezāsının kürege ve kürek cezāsının kal'a-bendliğe ve mü'ebbed kal'a-bendliğinin nefy-i ebede ve muvakkat kal'a-bendlik ile habsin nefy-i muvakkata tebdili muṭlakā irāde-i maḥşūsa-i pādīshāhiye menūtdur. Ve ber-vech-i muḥarrer irāde-i seniyye-i maḥşūsa olmadıkça ve kânün-nāmede şarāhat bulunmadıkça bir vech-ile bir cezānın 'afvı veyāhūd tebdil ve tahfifi cā'iz değildir." 1958 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu'nun tam metni için bk Senem Öner, *Çeviri Yoluyla Kanun Yapmak: 1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu'nun 1810 Tarihli Fransız Ceza Kanunu'ndan Çevrilmesi* (Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2013) 242.

36 Osman Nuri (n 26) 135 vd.

Özellikle 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren girilen bu reform süreci Osmanlı yargı sisteminde önemli değişikliklere sebep olmuş şer'iyye, cemaat ve konsolosluk mahkemelerinin görev alanı dışında kalan, bütün ceza ve hukuk davalarına bakmakla görevli olan nizamiye mahkemeleri hem ilk derece mahkemesi hem de istinaf mahkemesi olarak görev yapmaya başlamıştır.³⁷ Bu durum Osmanlı hukuk sisteminde dūalist bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuş, 1858 tarihli Ceza Kanun yürürlüğe girmesiyle daha da belirgin bir hal almıştır. Nitekim bir suç işlendiğinde uygulanacak hukukun şer'i hukuk mu yoksa yeni ceza kanunu mu olacağı, başvurulacak yargı merciinin neresi olacağı gibi sorular zaman zaman karışıklıklara neden olmuştur. Bu ikili yapının sebebiyet verdiği karmaşa, özellikle şahsa karşı işlenen suçlar bakımından 1858 Ceza Kanununun şer'i hukuk ve müesseselerine atıf yaptığı tasarlayarak adam öldürme, taksirle adam öldürme, kasten yaralama, taksirle yaralama ve ıskat-ı cenin suçlarında daha fazla görünür olmuştur. Örneğin tasarlayarak adam öldürme suçunun işlenmesi halinde şer'iyye mahkemesi kısasa, nizamiye mahkemesi de idama hükmetmiş ise kısas cezası infaz edilmiş, şer'iyye mahkemesinde sulh veya af olmaksızın kısas cezası dışında bir ceza verildiği ancak nizamiye mahkemesince idam cezası verildiğinde ise idam cezası infaz edilmiştir. Şer'iyye mahkemesinin kısasa, nizamiye mahkemesinin ise idam cezası dışında bir cezaya hükmetmesi halinde ise kısas cezası uygulanmıştır. Bunun yanı sıra nizamiye mahkemesinin idam hükmünde bulunduğu ancak şer'iyye mahkemesinde sulh ya da af yolu ile davanın nihayete erdiği durumlarda ise fail 1858 Ceza Kanunu gereğince kürek cezasına çarptırılmıştır. Dualitenin neden olduğu bu gibi karmaşıklıklara ve usuli sorunlara 1861, 1869, 1887, 1909, 1911, 1913, ve 1917 yıllarında yapılan düzenlemeler ile nizam getirilmeye çalışılmıştır. Bu süreç 1924 senesinde çıkarılan "Mehâkim-i Şer'iyyenin İlgası ve Mehâkimin Teşkilatına Ait Ahkâmı Muadil Kanun" ile son bulmuştur.³⁸

Türk hukuk tarihinde affa ilişkin bir diğer modern düzenleme 1876 tarihli Kânûn-ı Esâsî ile hayat bulmuştur. Öyle ki 1876 senesinde ilan edilen Kânûn-ı Esâsî'nin 7. maddesindeki "...mücazat-ı kanuniyenin tahfîfi ve affi... hukuk-u mukaddese-i padişahi cümlesindedir"³⁹ ibaresi ile hem genel affi hem de özel affi kapsamakta olan padişaha

37 Müge Vatansver Öztürk, 'Nizamiye Mahkemeleri Üzerine Bir Değerlendirme' (2018) 13(171-172) Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 155 vd.

38 Ahmet Kılınç ve Davut Yıldırım, 'Tanzimat Dönemi Dualist Yapısının Şahsa İşlenen Suçlara Yansıması' Nizamiye Mahkemeleri Üzerine Bir Değerlendirme' *Necmettin Erbakan Hukuk Araştırmaları: Kamu Hukuku* (Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınlar 2021) 171 vd.

39 Suna Kili ve A Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri: Senedi İttifaktan Günümüze* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 1985) 31, 32.

ait af çıkarma yetkisi, anayasal bir nitelik kazanmıştır.⁴⁰ Fakat 1909 senesinde yapılan anayasa değişikliği neticesinde Kânûn-ı Esâsî'nin 7. maddesi "... mücazat-ı kanuniyenin tahfif veya affı, Meclis-i Umumi'nin tasvibi ile afv-ı umumi ilanı... hukuk-u mukaddese-i padişahi cümlesindedir"⁴¹ şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklik ile padişahın özel af çıkarma yetkisi muhafaza edilirken, genel af ilanı yetkisine ise ilk defa meclis de ortak edilmiştir. TBMM'nin açılması ve 1921 Anayasasının kabulünün ardından hem genel hem de özel af çıkarma yetkisi tam anlamıyla meclise geçmiş, 1924 Anayasasının kabulünden sonra ise kronik hastalık ve yaşlılık gibi nedenlerle özel af çıkartma yetkisi Cumhurbaşkanına da tanınmıştır.⁴²

Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilanına kadar af kurumuna en sık başvurulduğu dönemlerden ilki II. Abdülhamit dönemidir. Bu dönemde ilan olunan aflardaki ana maksat; dış politikada siyasi bir argüman olarak afları kullanmak, iç ve dış faktörlerin neden olduğu eşkıyalık faaliyetlerinin önünü almak, isyan ve ihtilal hareketleri sebebiyle zarar gören kamu düzenini sağlamak ve kaybolan devlet otoritesini yeniden tesis ederek devletin aczini giderebilmek olmuştur.⁴³ Af kurumuna en sık başvuru olan diğer bir dönem ise II. Meşrutiyet Dönemi olmuş, meşrutiyetin ilanı sonrasında da çeşitli sebeplerle birçok kez af ilan edilmiştir.

2. 1908 İhtilalinin İlk Günlerinde İlan Olunan Aflar ve Etkileri

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıla gelindiğinde bir modernleşme süreci ve serüvenine girmiştir. Bu dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun artık Batı'nın siyasi, askeri, ekonomik ve teknolojik üstünlüğünü kabul ettiği bir dönemdir. Bu bağlamda asker ve bürokrat kökenli Osmanlı aydınları Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkımdan kurtaracak çarenin ülkede bir takım köklü değişikliklere gitmek olduğunu düşünmüşlerdir.

III. Selim ve II. Mahmut ile başlayan köklü değişiklikler ise meyvesini 1839 Tanzimat Fermanı ile vermiştir. Bu belge ile Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma süreci durdurulmaya çalışılmış, Osmanlılık kavramı ilk kez ortaya atılmıştır. 1856 İslahat Fermanı

40 Keyman (n 4) 86.

41 Kili ve Gözübüyük (n 29) 75.

42 Doğan Soyaslan, 'Af' (2001) 18(1) Anayasa Yargısı Dergisi 412 vd.; Ayhan Döner, 'Cezai ve İdari Yaptırımların Farklılığı Bağlamında TBMM'nin Af Yetkisi' (2008) 12(3-4) Ege Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 40,41.

43 Ahmet Halaçoğlu, 'II. Abdülhamit Döneminde Yapılan Genel Aflar ve Bunun Ermeni İsyanları Açısından Bir Değerlendirmesi' *XV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (Birinci Dünya Savaşı)* (Türk Tarih Kurumu Yayınları Basımevi 2010) 2513, 2515.; Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1997) 94, 119.

ise adeta Hristiyanlar için yayınlanmış bir belge olarak ortaya konmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının önlenmesi ve Batılı devletlerin ülkenin iç işlerine karışmalarının engellenmesi için yapılan ıslahatların istenilen sonuçları vermemesi üzerine, Tanzimat Döneminin yetiştirdiği Yeni Osmanlı aydınları, bu kez de kurtuluşu tüm etnik kimlikler üzerine inşa edilmiş bir Osmanlı kimliği oluşturarak, devlet yönetimini anayasal temellere dayandırmakta bulmuşlardır. Genç Osmanlılar olarak da adlandırılan hareketin öncüleri olan; Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi aydınlar, padişahın yetkilerinin sınırlandırılması ve anayasal bir yönetimin kurulması için 1860 yılından itibaren siyasi bir mücadele içine girmişlerdir. Bu aydınlar hedeflerine, II. Abdülhamid'in 23 Aralık 1876'da Türk devlet tarihinin ilk anayasası olan Kânûn-ı Esâsî'yi ilan ile ulaşmışlardır. Böylece Osmanlı Devleti, mutlak monarşi yerine anayasal monarşiye yönelmiştir.⁴⁴

Anayasanın ilanından hemen sonra bir parlamento oluşturulması için seçimlere gidilmiş, ardından da ilk Meclis-i Mebusan toplanmıştır (19 Mart 1877). Ancak kısa bir süre sonra II. Abdülhamid tarafından anayasa askıya alınarak Mebusan Meclisi tatil edilmiş, anayasanın ilanı ile elde edilen haklar da geri alınmıştır. II. Abdülhamid'in padişahlığının ilk yıllarında anayasal yönetimi tekrar geri getirmek için birtakım hareketler olsa da bu çabalar başarılı olmamıştır.⁴⁵

II. Abdülhamid'in gittikçe yönetimi sertleştirmesi ve imparatorluğun hızla yıkılışa doğru gitmesi, rejime karşı bir hoşnutsuzluk ortamı oluştururken, bu ortam zamanla örgütlü bir muhalefet hareketini doğurmuştur. Bu muhalefet, 1889 yılında kurulan "İttihad-ı Osmani Cemiyeti" ile ete kemiğe bürünmüştür. İbrahim Temo, İshak Sukuti, Abdullah Cevdet ve Mehmed Reşid'in girişimleriyle Askeri Tıbbiye'de başlayan muhalif hareket, daha sonra Harbiye, Tıbbiye ve Mülkiye gibi okullarda da kendisine süratle taraftar bulmayı başarmıştır. Jön Türk hareketi olarak adlandırılan ve ülke içinde hızla örgütlenen bu muhalif hareket, 1890'lı yıllarda Ahmed Rıza ve Murat Bey'in kaçmasıyla yurt dışına da taşınmıştır. Yurt dışındaki Jön Türk hareketi, Damat Mahmut Celâleddin Paşa'nın⁴⁶ Ahmed Lütfullah ve Mehmed Sabahaddin isimli öğrencilerini de yanına alarak, 1899 yılında ülkeden kaçmasıyla daha da güçlenmiştir. Şehzade olmamasına rağmen prens namıyla anılan Sabahaddin Bey daha sonra Jön

44 Halil İncelik ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2019) 29 vd., 371 vd.; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (Yapı Kredi Yayınları 2002) 214 vd., 309 vd.; Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (Yapı Kredi Yayınları 1998) 132 vd.; Kili ve Gözübüyük (n 29) 39 vd.

45 Ahmet Oğuz, *Birinci Meşrutiyet: Kânûn-ı Esâsî ve Meclis-i Mebusan* (Grafiker Yayınları 2010) 103 vd.; Kili ve Gözübüyük (n 29) 56 vd.; Tanör (n 34) 152 vd.

46 Damad Mahmud Celâleddin Paşa (1853-1903) Sultan Abdülmecid'in kızı Seniha Sultan (1851-1931) ile evlidir. Dolayısıyla Sultan Abdülmecid'in damadı ve II. Abdülhamid'in de eniştesidir.

Türk hareketinin yeni lideri olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁷

II. Abdülhamid yönetimine karşı olan muhalefetin tüm güçlerinin birleştirilmesi gerektiğini düşünen Sabahaddin Bey, 1902'de Paris'te bir araya gelen ilk Jön Türk Kongresinin toplanmasında önemli rol oynamıştır. 1902 tarihli Jön Türk Kongresinde tartışılan en önemli konu; Abdülhamid'e karşı propaganda veya basın yayın yolu ile mi, yoksa askeri kuvvetlerin kullanılmasıyla mı muhalefet edileceği ve bu süreç zarfında yabancı müdahalesinin gerekip gerekmediği olmuştur. Kongre sonucunda Jön Türkler, yabancı müdahalesini destekleyen Sebahaddin Bey ve taraftarları ile desteklemeyen Ahmed Rıza Bey ve taraftarları olarak ikiye ayrılmıştır. Kongre'den sonra Ahmed Rıza Bey'in başkanlığını yaptığı grup "Terakki ve İttihat Cemiyeti", Sabahaddin Bey'in grubu da "Teşebbüs-i Şahsi ve Âdem-i Merkezîyet Cemiyeti" adını almıştır.⁴⁸

Diğer yandan, meşrutiyete giden süreci hızlandıracak olan en önemli gelişme, 1906 yılında Selanik'te meydana gelmiş, burada Talat, Bursalı Mehmed Tahir, Rahmi, Mithat Şükrü ve Kazım Nami beyler tarafından "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" kurulmuştur. Kısa bir süre sonra Ahmed Rıza Bey'in dikkatini çeken bu cemiyet, Dr. Nazım Bey aracılığıyla, 1907 yılında Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşmiştir. Cemiyet daha sonra adını "İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)" olarak değiştirmiştir. Bu birleşmeyle muhalif hareketin içinde asker kökenli Jön Türklerin sayısı da artmıştır.⁴⁹

İmparatorluğun Makedonya topraklarında başlayan bu örgütlü muhalefet hareketleri yavaş yavaş Anadolu'da da kendisini hissettirmeye başlamıştır. Ülke içinde ve dışında gelişmeye başlayan bu muhalif hareketler, birlikte hareket etmenin daha doğru olduğuna karar vermişler ve 1907 tarihinde Paris'te II. Jön Türk Kongresini toplamışlardır. Kongreye katılan muhalif örgütler, aralarındaki anlaşmazlıkları bir tarafa bırakarak, II. Abdülhamid yönetiminin bir an önce nasıl devrileceği ile ilgili anlaşmaya varmaya çalışmışlardır. Kongre sonucunda, Abdülhamid yönetimine karşı silahlı direnme, vergi ödememe, genel ayaklanma, ordu içi propaganda gibi yöntemlere başvurulacağı duyurulmuştur.⁵⁰

47 M Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902) Cilt 1* (İletişim Yayınları 1989) 105, 170 vd.; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki* (İmge Kitabevi 2017) 45 vd.; Ernest E Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali* (Pozitif Yayınları 2007) 31 vd.

48 Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler* (Kaynak Yayınları 2000) 85, 88.

49 Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü* (Remzi Kitabevi 1979) 21.; Suavi Aydın, 'İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset' *Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1* (İletişim Yayınları 2001) 117 vd.

50 Tarık Zafer Tunaya, 'Türkiye'nin Siyasi Gelişme Seyri İçinde İkinci "Jön Türk" Hareketinin Fikri Esasları' *Tahir Taner'e Armağan* (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1956) 167-187.; Kuran (n 37) 287, 288.

II. Meşrutiyetin ilanından önce yaşanan bazı olaylar ihtilal sürecini hızlandırmıştır. Bu olayların başında “Makedonya Meselesi” gelir. Makedonya Meselesinin yeniden alevlenmesi, devrimin yakın nedeni olmakla birlikte temel neden daha farklıdır. Özellikle Rumeli’de bulunan ordudaki huzursuzluklar en önemli nedenlerden birisini oluşturmuştur.⁵¹ Ayrıca İngiltere Kralı ve Rus Çarı arasında 9-10 Haziran 1908 tarihlerinde Reval’de (Estonya) yapılan ve Makedonya’nın geleceğinin belirlendiği görüşmede; Osmanlı’nın paylaşılmasına karar verildiği yönündeki haberler, İTC’ye mutlakiyetçi yönetimi yıkmak için yeni bir neden vermiştir.⁵² Böylelikle ihtilal sürecinin başlatılması için tüm şartlar oluşmuştur. Nitekim İTC tarafından 23 Haziran 1908 tarihinde bir beyanname yayınlanarak, hükümetin meşru bir hükümet olmadığı, İTC’nin tek amacının millet ile padişahın doğrudan temasını sağlamak olduğu belirtilmiştir.⁵³ Bu beyanname, Manastır’da şehrin sokaklarına asılmış ve bazı ülkelerin konsolosluklarına da gönderilmiştir.⁵⁴

II. Meşrutiyeti hazırlayan diğer nedenler ise halktan alınan adaletsiz vergiler, devlet yönetiminde bulunan yozlaşmış idareciler, 1908 yazı başlarında başlayan ağır iktisadi kriz ve bunların halk üzerinde yarattığı yaygın huzursuzluklardır.⁵⁵ Nitekim 1908 yılının ilk aylarına gelindiğinde, düzene karşı memnuniyetsizlik imparatorluğun her köşesinde görülmeye başlamıştır. Bu huzursuzluklar sadece halkın içinde değil, aynı zamanda ordunun içinde de kendini göstermiştir. Bu gelişmeler yaşanırken İTC’nin Selanik merkezinin en önemli hedefi, III. Ordu’yu da hareketleri içine çekmek olmuştur. 1908 yılının haziran ayı başlarından itibaren ise sadece III. Ordu’dan değil, Makedonya’daki diğer ordulardan da hoşnutsuzluk ve isyan haberleri gelmeye başlamıştır.⁵⁶

İhtilal fiilen, 3 Temmuz 1908 günü, Resne’de Kolağası Niyazi Beyin 200 kadar asker ve 200 kadar sivilden oluşan kalabalık bir grupla dağa çıkması ile başlamıştır. İhtilal sürecini hızlandıran diğer önemli olay ise Firzovik Toplantısı’dır. 30 bin kadar Arnavut,

51 II. Meşrutiyet’in ilan nedenleri için bk Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi Cilt 1 Kısım 1* (Türk Tarih Kurumu Yayınları 1991) 429 vd.; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*. (Kaynak Yayınları 2016) 13 vd.; Akşin (n 36) 97.

52 Zekeriya Türkmen, *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması* (İrfan Yayınevi 1993) 15.; Ramsaur (n 36) 151-153.; Ahmad (n 41) 17.

53 Orhan Koloğlu, ‘Mayıs-Eylül 1908 Belgelerine Göre İttihatçılarda Osmanlı Birliği Anlayışı I’ (1998) 9(55) *Toplumsal Tarih* 16 vd.; Orhan Koloğlu, ‘Mayıs-Eylül 1908 Belgelerine Göre İttihatçılarda Osmanlı Birliği Anlayışı II’ (1998) 9(56) *Toplumsal Tarih* 30 vd.

54 Bayur (n 40) 448.

55 Aykut Kansu, *1908 Devrimi* (İletişim Yayınları 2001) 35 vd.; Kuran (n 37) 273.; Ramsaur (n 36) 149.

56 Kuran (n 37) 274-286.; Ramsaur (n 36) 150.

20 Temmuz 1908'de Firzovik'te toplanarak bir gösteri düzenlemişler ve taleplerini bir telgrafla II. Abdülhamid'e bildirmişlerdir.⁵⁷

Bu telgrafla, Kânûn-ı Esâsî'nin maddelerine uygun olarak meşruti sistemin yeniden kurulması ve İstanbul'da bir millet meclisin toplanması istenilmiş, aksi halde ise harekete geçileceği bildirilmiştir. Bu telgrafi, Kosova, Selanik, Serez ve Priştine'den çekilen aynı minvaldeki telgraflar izlemiştir. İttihatçıların gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında verdiği özgürlük mücadelesi; 1908 yılının temmuz ayında amacına ulaşmış, yaklaşık 30 yıllık istibdat dönemi sona ermiştir. 23/24 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324) tarihinden itibaren II. Meşrutiyet Dönemi başlamıştır.⁵⁸

Resim 1: İstibdadın Patlaması⁵⁹

57 Akşin (n 36) 103.; Ahmad (n 41) 26, 29.

58 Tanık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı* (Arba Yayınları 1996) 7.; Tefvik Çavdar, *Özgürlük Kavgasında Yaşanan Geçmiş 1860-1918* (Ayba Yayınları 1982).; Bayur (n 40) 469 vd.; Kansu (n 44) 35.

59 Karikatürde istibdat rejimi patlamış, eski düzenin parçaları olarak görülen paşa, vali ve idarecilerin ve görevden alınmasıyla birlikte; irtikâb, hafiyelik, cinayet, alçaklık gibi kötülüklerin dağıldığı resmedilmiştir. Bk Ali Fuad, 'İstibdat' *Karagöz Gazetesi* (İstanbul, 10 Ağustos 1908) 4.

Meşrutiyetin ilanından hemen sonra ilk olarak anayasa tekrar yürürlüğe konulmuş akabinde ise siyasi suç olarak adlandırılan fiilleri işleyenler hakkında genel af mahiyetinde düzenlemeler yapılarak istibdat mağdurlarına bütün hakları iade edilmeye başlanmıştır. Ayrıca halkın ayaklanmasından çekinen hükümetin telaşı ve tereddüdü üzerine İstanbul ve diğer bazı mahallerdeki siyasi ve adi suçlardan dolayı tutuklanmış ya da mahkûm edilmiş kişiler de tahliye olunmuştur.⁶⁰ Meşrutiyetin ilanından sonra gerçekleştirilen afların sayısı ve kapsamı zamanla artmış ve genişlemiştir.

1908-1918 tarihleri arasında çıkarılmış olan hukuki metinlerin yer aldığı Düsturlardan tespit olunabildiği kadarıyla af konusunun işlendiği kanun ve irade-i seniyyelerin sayısı 34'tür. 1909 tarihinde Kânûn-ı Esâsî'de yapılan değişiklikle özel af yetkisi padişahın elinde bırakılıp, genel af ilanı meclisin onayı şartına bağlanmış olduğu için padişahın özel olarak tasdik ettiği ve meclis onayı gerektirmeyen kronik hastalık veya yaşlılık gibi nedenlerle uygulanan özel aflar bu sayıya dâhil edilmemiştir. Yapılan inceleme neticesinde 1908-1918 tarihleri arasında af konusunun düzenlendiği irade-i seniyye ile kanunlardan sadece 6 tanesinin II. Meşrutiyetin ilk senesine ait olduğu belirlenmiştir.⁶¹ Bunlar;

1. Rumeli-i şahânedede tarîk-i şekâvete sülûk edenlerin affı hakkında irâde-i seniye (14 Temmuz 1324/28 Cemâziye'l-âhir 1326/28 Temmuz 1908).
2. İkamet-i memuriyet suretiyle taşraya teb'id edilenlerle divan-ı harb mahkûmlarının dahi affı hakkında irâde-i seniye (14 Temmuz 1324/28 Cemâziye'l-âhir 1326/28 Temmuz 1908).
3. Rumeli Vilâyetinde sülûsân müddetlerini ikmâl eden cerâim-i adiyeye mahkûmlarının dahi affı hakkında irâde-i seniye (29 Cemâziye'l-âhir 1326/29 Temmuz 1908).
4. Cerâim-i siyâsiye ile müretteb vukua getirilmiş olan cerâim-i adiyeye mahkûmlarının dahi afvı hakkında irâde-i seniye (16 Receb 1326/14 Ağustos 1908)
5. Sülûsân müddetlerini ikmâl eden bi'l-umûm cerâim-i adiyeye mahkûmlarıyla on beş seneden beri mahbûs bulunan müebbed kalabend ve kürek mahkûmlarının dahi afvı hakkında irâde-i seniye (16 Receb 1326/14 Ağustos 1908).
6. 10 Temmuz 1324 tarihinden evvel irtikâb edilmiş olan cerâim-i adiyeye mahkûmîn ve maznûnini hakkında af kânunu (5 Şaban 1327/22 Ağustos 1909).

60 Osman Nuri (n 26) 135 vd.

61 *Düstur: Tertib-i Sâni Cilt I* (Matbaa-i Osmaniye, 1329/1913).

Temmuz 1908 ila Ağustos 1909 tarihleri arasında ilan olunan bu aflar mahiyetleri, hapisanelerde yarattığı etki, neden olduğu toplumsal tepki ve asayiş hadiselerinde meydana getirdiği tesirler bakımından II. Meşrutiyet döneminin en tartışmalı konuları arasında yer almıştır.

2.1. Afların Mahiyeti

23/24 Temmuz 1908'de meşrutiyetin ilanını müteakip Kânûn-ı Esâsî'nin yeniden yürürlüğe girmesi ve akabinde Meclis'in açılmasıyla birlikte, İttihat ve Terakki'nin ilk icraatı af ilan olmuştur. Nitekim "...Rumeli-i Şahânedede bulunan anâsır-ı muhtelifeden senelerden beri tarik-i şekâvete sülûk etmiş olanların silahlarını hükûmete teslim ile me'villerine gitmek üzere aff-ı âli istirhâmında buldukları..."⁶² belirtilerek bir af çıkarılması istenilmiştir. Bunun üzerine "Rumeli Bölgesinde Eşkıyalık Yapmış Olanların Bazı Şartlar ile Afları Hakkında Padişah Hükümü"⁶³ ile 27 Temmuz 1908 tarihinde "...silahlarını hükûmete teslim etmek ve minba'd meslek-i şekâvete münselik olmamak şartıyla müsted'ilerin istirhâmâtı rehn-i müsaade-i seniyye-i hazret-i tâcidârî olduğunun mahallerinde ve Dersa'adet gazetelerinin tebligât-ı resmiye kısmında i'lân ve tebşîri ve mahall-i hükümetlerince ol vecih ile icâbâtının icrâsı zımında Rumeli Vilâyet-i Şahânesi Müffetîş-i Umûmiliğine ve Rumeli kıt'asında bulunan vilâyâtın cümlesine icrâ-yı tebligât olunması..."⁶⁴ gerekliliği bildirilerek,⁶⁴ bir daha olaylara karışmamak üzere isyancıların silahlarını hükûmete teslim ederek evlerine dönmeleri şartıyla bir af ilan edilmiştir.⁶⁵

İttihat Terakki Cemiyeti, meşrutiyetin ilan olunması üzerine Payitaht'a bir teşekkür telgrafi göndererek, meclisin açılmasından memnuniyet duyulduğunu bildirmiştir. Ancak meşrutiyetin ilanının hemen sonrası duyurulan affın bütün Osmanlı vatandaşlarını kapsamaması ve sadece Makedonya bölgesinde yaşanan kalkışma hareketlerine karışmış İttihatçılar için geçerli olması yetersiz bulunmuş, bu nedenle Payitaht'dan affın kapsamının genişletilmesi talep edilmiştir.⁶⁶

İttihatçılarca Selanik, Manastır ve Kosova bölgelerinde meydana gelen cinayet suçluları dışında kalan politik suçluların, Divan-ı Harb mahkûmlarının ve sürgün edilmiş memurların da affedilmesi istenmiştir. Cemiyetin bu talebini de dikkate almak zorunda

62 Rumeli-i Şahânedede Tarik-ı Şekâvete Sülûk Edenlerin Bazı Şerâ'it ile Afları Hakkında İrâde-i Seniyye' *Düstur: Tertib-i Sâni Cilt I* (n 50) 3, 4.

63 Rumeli-i Şahânedede Tarik-ı Şekâvete Sülûk Edenlerin Bazı Şerâ'it ile Afları Hakkında İrâde-i Seniyye" bk İbid 3, 4.

64 İbid 3, 4.

65 İbid 3, 4.

66 Taner Aslan, 'II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları' (2009) 3(5) Akademik Bakış 41, 42.

kalan II. Abdülhamid ise ülke genelinde uygulanmak üzere bu tür suçluların affedildiğine dair aynı gün yani 27 Temmuz 1908’de bir irâde-i seniyye yayınlamıştır.⁶⁷

İlan olunan bu genel af “üç dört gündür en yoğun bir gerginlik ve heyecanla beklenen genel af ilanı işte artık istenilen şekilde gerçekleşti” denilerek halka duyurulmuştur. Ayrıca anasır-ı muhtelifeden⁶⁸ olup uzun yıllardır eşkıyalık yapanlar da Üçüncü Ordu-yı Hümayun’a başvurmuşlar ve silahlarını yetkili mercilere teslim edip evlerine geri dönmek istediklerini bildirerek aff-ı umumiden yararlanmayı arzu ettiklerini beyan etmişlerdir. Bir daha eşkıyalık yapmamaları ve padişaha samimi bir şekilde bağlı olmaları şartıyla bu eşkıyaların da af kapsamına girmesi uygun görülmüştür. İlan edilen aff-ı umuminin yürürlüğe girmesi tüm tebaa tarafından büyük bir sevinçle karşılanmış, telgraflar ve gazeteler aracılığı ile halka duyurulan affın herhangi bir suiistimale uğratılmaması ve bütün vatandaşların kanun dairesinde davranması konusunda hükümet halkı uyarmış ve üç gündür devam eden gösterilerin hemen sona erdirilmesi tavsiyesinde bulunmuştur.⁶⁹

Bu af başlangıçta Rumeli’deki isyancıları kapsayan bir uygulama iken daha sonra gelen tepkiler üzerine ülke genelini ve geçmiş dönemin siyasi suçlularının tümünün serbest bırakılması amacını taşıyan bir affa dönüşmüştür. Ancak affa ilgili yürütülen işler neredeyse tamamen kontrolden çıkmıştır. Çünkü ihtilalle birlikte özellikle Rumeli’de tam bir anarşi ortamı hüküm sürmeye başlamış ve devlet otoritesini bu bölgede kaybetmiştir. Bölgede bulunan pek çok hapisanede olaylar çıkmış, Serfice Sancağıyla Kozana, Radovişte, Zihne ve Langaza kazalarında adi suçlardan dolayı hüküm giymiş olan mahkûmların da salıverildiği haberleri alınmaya başlanmıştır.⁷⁰ Bunun üzerine ülke genelinde hem mahkûmların hem de mahkûm yakınlarının kapsamlı bir genel af ilan olunacağına dair umutları artmıştır. Nitekim bu kişiler kısa bir süre içerisinde isteklerini hükümete bildirmeye başlamış, matbuat da bu taleplerin dile getirilmesi ve kamuoyu oluşturulması konusunda yardımcı olmuştur.⁷¹

Örneğin 27 Ağustos 1908 tarihli bir gazete haberinde Kânûn-ı Esâsî’nin yeniden yürürlüğe konulmasının halk nezdinde oldukça önemli bir etki yaratarak herkesi sevindirdiği dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra ilgili haberin devamında bir genel af

67 ‘Politika Mücrimini Hakkındaki Aff-ı Umûminin Birer Hizmette İstihdâm Olunmak Kaydıyla veya İkâmete Memuriyet Suretiyle Taşraya Teb’id Edilenlerle Divân-ı Harb Mahkûmlarına da Teşmîli Hakkındaki İrâde-i Seniyye’ *Düstur: Tertib-i Sâni Cilt 1 (n 50)* 5, 6.

68 Zimmi ve müstemenler.

69 İmzasız, ‘Afv-ı Umumi İlanı’ *Sabah Gazetesi* (İstanbul, 28 Temmuz 1908) 1 vd.; İmzasız, ‘İlan-ı Resmî’ *Sabah Gazetesi* (İstanbul, 28 Temmuz 1908) 1 vd.; İmzasız, ‘Eşkıyanın İstimanı’ *Sabah Gazetesi* (İstanbul, 28 Temmuz 1908) 1 vd.

70 “*Düstur: Tertib-i Sâni Cilt 1 (n 50)* 7.

71 İmzasız, ‘Afv-ı Umumi ve Matbuat’ *İkdam Gazetesi* (İstanbul, 28 Temmuz 1908) 1.

ilan edileceğinin duyulduğu, ancak bu gelişmeye dair herhangi bir resmi açıklamanın yapılmadığına değinilmiştir. Bu söylentilerin halk arasında hızla yayıldığına işaret edilen gazete haberinde, bu yolda mücadele verenlerin hapisane ve sürgünde bulunmalarının hak olmadığı ve milletin yaralarını saracak ilk teselli merheminin bir genel af ilanı olduğuna değinilerek bunun da hızlıca yapılması gerektiğine dikkat çekilmiştir. İlgili haberde halkın, devletin affına muhtaç olduğu, genel bir af ilan olunması halinde babaların ve anaların evladına, kadınların ise kocalarına kavuşacakları, böylece sönmüş ailelerin de tekrar canlanacağı belirtilerek, istibdat yönetiminin izlerinin ancak bu surette silinebileceğine vurgu yapılmıştır.⁷²

Af her ne kadar Makedonya'da bulunan siyasi suçluları kapsayacak şekilde genişletilmiş olsa bile Rumeli hapisanelerinde bulunan bütün suçlular zorla hapisanelerden çıkmaya başlamışlardır. Aynı vaziyet Anadolu'da da yaşanmış olmakla birlikte burada güç kullanılarak kısmen de olsa kontrol sağlanabilmiş, fakat Harbiye ve Bahriye nazırları bu iş için daha fazla kuvvet ayıramayacaklarını söylemişlerdir.⁷³ Devlet ise daha fazla kontrolü kaybetmemek ve küçük düşmemek adına Rumeli'de uygulanmak üzere 28 Temmuz 1908'de bir irâde-i seniyye yayınlayarak cezalarının üçte ikisini ikmal etmiş olan tüm mahkûmların tahliye edilmelerine onay verilmiştir.⁷⁴ Fakat Tanin Gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit genel af kararının alınması ve halka ilanında geç kalındığını, bu yüzden sabırsızlanan halkın Bab-ı Âli önünde toplanarak sabırsızlıkla aff-ı umumi kararının ilan olunmasını beklemelerine sebebiyet verildiğini, "...heva-ı hürriyetle mest olmuş halkın sabır ve tahammülüyle, ateşle..." oynandığını belirtmiştir.⁷⁵

Vilâyet-i Selâse'de (Selanik, Kosova, Manastır) Umum Müfettişi olarak bulunan Hüseyin Hilmi Paşa tarafından merkeze gönderilen telgraflarda da 2 Ağustos 1908'de Kânûn-ı Esâsî'nin tekrar yürürlüğe girmesi, milletvekili seçimlerinin yapılacağını bildirilmesi ve genel af çıkarılması gibi birçok iradenin Rumeli bölgesinde genel bir memnuniyet oluşturduğu belirtilmiş ve bu olumlu gelişmeler neticesinde bölge halkının silah bırakarak evlerine döndüğü ifade edilmiştir. Her şey İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin talepleri doğrultusunda ve hızla gerçekleşmeye başlamıştır.⁷⁶

72 İmzasız, 'Hükümetin Vazifesi' *İkdam Gazetesi* (İstanbul, 27 Temmuz 1908) 1.

73 Bayur (n 40) 241.

74 'Rumeli Vilayatinde Cerâim-i Âdiye Mahkûmlarından Sülûsân Müddetlerini İkmâl Edenlerin Dahi Affı Hakkında İrâde-i Seniyye' *Düstur: Tertib-i Sâni Cilt 1* (n 50) 7.

75 Hüseyin Cahit, 'Bab-ı Âlinin Mesleği' *Tanin Gazetesi* (İstanbul, 1 Ağustos 1908) 1.

76 'Hafiyeliğin İlgâsı Hakkında İrâde-i Seniyye' *Düstur: Tertib-i Sâni Cilt 1* (n 29) 9, 10.; 'Kânûn-ı Esâsinin Mer'iyeti Hakkında Sâdır Olub Bâb-ı Âliden Kırâ'at Edilen Hatt-ı Hümâyûn' *Düstur: Tertib-i Sâni Cilt 1* (n 50) 11 vd.

2.2. Af ilanı Sonrası Hapishane İsyamları

İlan edilen affın sadece Rumeli'yi kapsıyor olması çok kısa bir süre içerisinde başta İstanbul olmak üzere pek çok vilayet hapishanesinde adi suçlar nedeniyle hapsedilen mahkûmlarının tepkisini çekmiş, hapishanelerde meydana gelecek olayların fitilini ateşlemiştir.

Siyasi suçlar ile bunlara bağlı olarak işlenmiş adi suçlardan dolayı mahkûm edilmiş olanların affedildiğine dair padişah iradesi onaylandıktan sonra Zaptiye Nezaretince, Nezaret Muavini Ragıp ve Mektupçu Mehmet Kadri beyler padişah iradesi ile verilen emirlerin uygulanması ve hapsedilmiş kişilerin tahliyesine memur edilerek İstanbul'da Sultanahmet'te bulunan Hapishane-i Umumiye (Genel Cezaevi) gönderilmişlerdir. Ancak "adi suçlardan dolayı tevkif edilen ve mahkûm olanlar, Baba Tahir ve Ali Rıza gibi bazı alçakların teşvik etmesiyle, tahliye edilecek olan kişilerin önlerine geçerek, bu genel affın kendilerini de kapsadığı iddiasında bulunmuşlar ve bu iddiaları kabul olunmadıkça siyasi suçlardan dolayı mahpus olanların tahliyelerine engel olacaklarını ısrar ve inatla ifade etmeleri üzerine" Ragıp Bey durumu Zaptiye Nezareti'ne bildirmiştir. Bunun üzerine Zaptiye Nazırı bizzat Hapishane-i Umumiye giderek mahkûmlarla konuşmuş, fakat Baba Tahir ve Ali Rıza gibi işlemiş oldukları adi suçlar nedeniyle hapsedilmiş olan zevat iddialarından geri durmamışlardır.⁷⁷ Nitekim hapishane-i umumide mevkuf bulunanlar tarafından tanzim olunan ve mahkûmların taleplerini belirten bir bildiri Giridi Hüsnü Efendi tarafından okunmuştur. Bu nutukta "Üç gündür hürriyet ilan olundu. Üç gündür dışarıda herkes bahtiyar, herkes sevincini ilan ediyor. Hürriyet meydana çıktı diye herkesin gözlerinden zevk ve sevinç yaşları akıyor. Bu ne? Hürriyet için değil mi? Siz dışarıda hürriyet eğlencelerinde kendinizden geçesiniz de biz ne için eşitlik kaidesine aykırı olarak esaret altında hapis ve zindan köşelerinde kalalım. Bugün bütün millet eşitlik muradına erdi. Dışarıda siz bayram yapıyorsunuz. Biz burada esaret içindeyiz. İstiraplar çekiyoruz. Eşitlik yok mu? Kutsal vazifeleriniz arasında bizim tahliyemizi de düşünmeniz gerektiği yok mu? Gayretiniz, hamiyetiniz bunu icap eder. Vatan namına, hürriyet namına, namus namına bu feryadımızı cihana duyurmalısınız." denildikten sonra mahkûmlar "yaşasın padişahımız, yaşasın millet" sloganları atmaya başlamışlardır.⁷⁸ Hadiseler bunlarla sınırlı kalmayarak, o esnada Hapishane-i Umumi'de bazı mahkûm yakınlarının rehin alınmasıyla daha da büyümüştür.⁷⁹

77 İmzasız, 'Afv-ı Umumi ve Matbuat' *İkdam Gazetesi* (İstanbul, 28 Temmuz 1908) 2.

78 İbid 2.

79 İmzasız, 'Mahkûm Malumatçı Tahir ve Millet'in Fikri Adaleti' *Sabah Gazetesi* (İstanbul, 30 Temmuz 1908) 4.

Özellikle Malumatçı Baba Tahir ismi etrafında gelişen bu kalkışma hareketi oldukça ilginçtir. Halk Baba Tahir gibi bazı suçluların bu aftan yararlanmasını istememiştir. Sultanahmet Meydanı'nda bir araya gelerek hapisanede meydana gelen olayları protesto eden bir grup, bu hapisanede mahkûm bulunanların tamamının siyasi suçlular olmayıp birçoğunun halkın ırzına, malına, canına saldıran; cinayet, hırsızlık ve tecavüz gibi kötü fiillerde bulunmuş adamlar olduklarını dile getirerek, bunların hiçbir şekilde tahliye edilmemesini talep etmiştir. Aksinin ise adalet ve hakkaniyete uygun olamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca protestoya katılanlar, bu gibi kötü kişilerin mahkûmiyet sürelerini tamamlamadan aftan istifade etmesine milletin de rıza göstermeyeceğini belirterek tepki göstermiştir.⁸⁰ Fakat halkın hapisaneden çıkmasını istemediği Baba Tahir de genel aftan faydalanarak, tekrar suç işlemeyeceğine dair yemin ettirilerek serbest bırakılmıştır.⁸¹ Ancak olaylar durulmamıştır.

İstanbul Hapishane-i Umumisi'nde hapis bulunanların bir gün önce tahliye edilmeleri üzerine tutuklu olarak tevkifhanede kalanlar da tahliyelerini istemişlerdir. Zaptiye Nazırı Hamdi Bey tevkifhaneye giderek onların da tahliye edileceklerini ve durumu sadaret makamına arz edeceğini söylemiş ve Bâb-ı Âli'ye gitmiştir. Ancak Hamdi Bey'in bu sözüne inanmayan tutuklular onun ayrılmasından beş on dakika sonra parmaklıklara hücum ederek, önce parmaklıkları ardından da kapıları kırarak, tevkifhaneden kaçmışlardır. Bu olay dâhil hapisanelerde yaşanan pek çok hadise ve af sürecinin iyi idare edilememesinden Zaptiye Nezareti mesul tutulmuş ve Zaptiye Nazırı Hamdi Bey görevinden azledilmiştir.⁸² Ayrıca her geçen gün artmakta olan huzursuzluk ve memnuniyetsizliklerin de etkisiyle 4 Ağustos 1908'de Mehmed Said Paşa (Küçük Said Paşa olarak da anılır) sadrazamlık makamından istifa etmiş,⁸³ yerine ise 7 Ağustos 1908 tarihinde Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa getirilmiştir.⁸⁴

Genel af ilan edilmesine, Rumeli ve İstanbul'da tahliyelere başlanılmış olmasına ve genel aftan tüm vilayetlerdeki suçluların faydalanmasına karar verilmesine rağmen taşrada henüz uygulamaya geçilmemiştir. Çünkü Rumeli ve İstanbul hapisanelerinde yaşanan olumsuz örneklerin taşrada da yaşanmaması için kontrollü bir surette, öncelikle merkezlerde bulunan hapisanelerdeki siyasi suçluların tahliyesinin bitirilmesi

80 İbid 4.

81 İnzasız, 'Baba Tahir Hapisten Çıkmış' *Sabah Gazetesi* (İstanbul, 31 Temmuz 1908) 1 vd.

82 İnzasız, 'Afv ve Tahliye' *İkdam Gazetesi* (İstanbul, 31 Temmuz 1908) 3.

83 Zekeriya Kurşun, 'Said Paşa, Küçük' *TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt 35* (İSAM 2008) 576-578.

84 Atilla Çetin, 'Kıbrıslı Kâmil Paşa' *TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt 25* (İSAM 2002) 392-394.

düşünülmüş, bu süre zarfında da taşra hapishanelerinin sıkı bir şekilde askerlerin muhafazası altında bulundurulması kararlaştırılmıştır.⁸⁵

Vuku bulan hadiselerin ve tepkilerin önünü kesmek isteyen yetkililerin aldığı kararlar ile giderek affin kapsamı genişler hale gelmiş, bu da devlet otoritesine zarar vermiştir. Çünkü Rumeli ve İstanbul'daki hapishanelerde meydana gelen kalkışma hareketlerinin benzerleri, diğer bölgelerde bulunan hapishanelerde de yayılmaya başlamıştır. Nitekim hem Rumeli hem de Anadolu hapishanelerinde, siyasi suçluların ve cezalarının üçte ikisini tamamlamış bulunanların affedilerek tahliye olmaları üzerine, adi suçlardan hüküm giymiş olan mahkûmlar boş durmayarak olay çıkartmaya başlamışlar, yapılan müdahalelere rağmen bu hadiseler durulmamış, hatta gittikçe şiddeti artmaya başlamıştır.⁸⁶

Bu dönem zarfında hapishanelerde pek çok isyan veya firar olay ve girişimi de yaşanmış olmakla birlikte, en büyük hadiselerden biri Konya Merkez Hapishanesinde meydana gelmiştir. 1908 senesi Ağustos ayının başlarında, işlemiş oldukları adi suçlardan dolayı bu hapishanede mahkûm edilmiş olan 1080'den fazla hükümlü, kendilerinin de genel af kapsamında olduklarını iddia etmişler ve bu gerekçeyle hapishane kapılarını kırarak firara kalkışmışlardır. Hadisenin firar girişiminden çıkarak isyan boyutuna varması üzerine hapishane memurları olayları kontrol altına almak amacıyla silahlarına davranmış, sonuç olarak mahkûmlardan 12'si yaralanmış 2 mahkûm ise ölmüştür. Aynı tarihlerde Konya Merkez Hapishanesinde vuku bulun olayların benzeri İzmit ve Çatalca'daki hapishaneler ile İstanbul'da Kartal ve Üsküdar tevkifhanelerinde de meydana gelmiştir.⁸⁷

12 Ağustos 1908 tarihli ve Sadrazam Kâmil Paşa'nın imzasının bulunduğu bir Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ mazbatasında hapishanelerde yaşanan hadiselerin nedeni aktarılmıştır. Mazbataya göre Bulgar eşkıyasından olup; cinayete kalkışmış, cinayet işlemiş, patlayıcı madde ve silah saklamış, baskınlara katılarak yakıp yıkmış, eşkıyaya yardım ve yataklık etmiş, bu nedenle de Rumeli Olağanüstü Mahkemesince mahkûm edilerek Rodos Hapishanesinde cezasını çekmekte olan 70 civarında mahkûm bulunmaktadır. Bu mahkûmlarının affedileceğini duyan Rodos Hapishanesindeki diğer 280 adi suçlu, eğer kendileri de salıverilmezler ise Bulgar mahkûmları öldüreceklerini yönetime bildirerek isyan çıkarmışlardır. Rodos Hapishanesinde meydana gelen ayaklanma

85 DH. MKT., 1274/30, 1 Ağustos 1908.

86 Osman Nuri (n 26) 135 vd.

87 DH. MKT., 1274/30, 1 Ağustos 1908.

neticesinde Erzurum Olayları sebebiyle tutuklu bulunan 19 siyasi suçlu ve diğer suçlar nedeniyle mahkûm edilmiş olan 41 kişi Sinop'a gönderilmiş, kimileri ise affedilmiştir. Erzincan Hapishanesinde ise suç örgütü kurmak, cinayet işlemek ve halkın malını gasp etmekten idama mahkûm 11 Ermeni ve birçoğu Dersim eşkiyasından olan mahkûmlar da af kanunundan faydalanmak istemişlerdir. Ayrıca mazbataya göre hapishanelerde kalkışma ve firar hadiselerinin daha fazla yayılmaması için lazım gelen tedbirlerin alınması gerektiği, icap eden tüm mercilere bildirilmiştir.⁸⁸

Hapishanelerde vuku bulunan hadiselerle dair dikkat çekici bir diğer örnek Antalya Hapishanesi hakkındadır. Bu hapishanede meydana gelen olaylarla ilgili bilgilere göre hapishanede bulunan 35 mahkûmun, çıkarılan af neticesinde tahliye edilmeleri gerekmektedir. Fakat hapishanede kalmakta olan diğer mahkûmlar, affedilen şahıslarla birlikte kendilerinin de salıverilmelerini talep etmişlerdir. Bu talepleri kabul olunmayınca da tahliye olunması gerekenlerin dışarı çıkmalarına müsaade etmemişler, ancak zor bir şekilde de olsa affa uğrayanlar hapishaneden çıkarılmışlardır. Fakat hadiseler durulmamış, içeride kalan diğer mahkûmlar af kapsamına girmedikleri halde kendilerinin de çıkarılmalarını isteyerek taşkınlığa başlamışlardır. Bu sırada yaşanan hadiselerde hapishane pencerelerinin demir parmakları kırılarak firar teşebbüsü de yaşanmıştır. Bunun üzerine jandarma silah kullanarak müdahalede bulunmak zorunda kalmıştır. Antalya Hapishanesinde çıkan olaylar, 1 mahkûmun ölümü 8 mahkûmun ve 1 jandarma erinin de yaralanmasıyla sonuçlanmıştır.⁸⁹

Buna benzer durumlarla karşı karşıya kalınan yerlerden bir diğeri de Trabzon'dur. Genel af ilan edildikten sonra 5 Ağustos 1908 tarihinde Trabzon Vilayeti dâhilindeki hapishanelerde adi suçlardan dolayı mahkûm olan suçlular, aftan yararlanmak için hapishanelerin kapılarını kırarak çıkmaya çalışmışlardır. Hapishanelerde bulunan görevlilerin olayları önlemek noktasında sayı bakımından yetersiz kaldıkları ifade edilerek bölgeye asker takviye edilmesi istenmiştir.⁹⁰ Yine aftan istifade etmek isteyen mahkûmların Sinop Hapishanesi'nde başlatmış oldukları isyan ise bastırılmış ve hapishanede asayiş sağlanmıştır.⁹¹

88 'Cerâ'im-i Siyâsiye ile Mürettibîn Vukû'a Getirilmiş Olan Cerâ'im-i Âdiye Mahkûminin Dahi Aff-ı Âliden İstifâde Etmeleri Hakkında İrâde-i Seniyye' *Düstur: Tertib-i Sâni Cilt 1* (n 29) 40 vd.

89 DH. MKT., 1283/26, 14 Ağustos 1908.

90 DH. ŞFR., 403/101, 6 Ağustos 1908.

91 DH. MKT., 1280/32, 14 Ağustos 1908; HR. TH., 366/109, 14 Ağustos 1908.

İzmir, Selanik, Manastır ve Kosova hapishanelerinde tutulmakta olan siyasi ve adi suçluların affedildiklerine dair haberler ülke geneline süratle yayılmış, neredeyse tüm hapishanelerde duyulmuştur. Bunun üzerine Tokat, Isparta ve Rize hapishanelerindeki mahkûmların yaptığı gibi diğer hapishanelerdeki mahkûmlar da Rumeli’de bazı suçluların affedildiğini işittiklerini, kendilerinin de affedilmesi halinde bir daha padişahın rızası hilafına hareket etmeyeceklerini dile getirerek af talebinde bulunmuş, bağışlanma isteklerini kaleme aldıkları dilekçeler ile hükümete iletmışlerdir.⁹²

Nihayetinde ise hükümet, hapishanelerde meydana gelen kalkışma ve firar olaylarının önüne geçmek ve tepkileri dindirmek için affı, 13 Ağustos 1908’de daha da genişletmek zorunda kalmıştır. İlk başlarda sadece siyasi suçlardan dolayı mahkûm olanların affedilmesini amaçlayan “Afv-ı Âli” kararı adi suçları da içine alacak şekilde genişlemiş, böylece bütün hapishanelerde siyasi, adi ve idari suçlardan hükümlü mahkûmlara yönelik bir “Afv-ı Umumi” kararı halini almıştır. Daha önce alınan kararlar yeniden gözden geçirilerek tashih olunmuş, Meclis-i Vükela’da müzakere edilmiş ve padişahın onaylamasıyla yürürlüğe girerek, tüm vilayetlere tebliğ olunmuştur. Fakat bu tür aflar neticesinde pek çok kişi mağdur olabileceğinden ve zaten karışık vaziyette bulunan birçok bölgede de asayiş sorunlarında artış yaşanacağından söz edilerek; diğer bölgelerde adi suçluların tamamının bağışlanması yerine, cezalarının üçte ikilik kısmını tamlamış bulunanlar ile müebbet ve kalebent cezası alarak on beş yıldan beridir bu cezalarını çekmekte olan mahkûmların affedilmesi kararlaştırılmıştır.⁹³

2.3. Aflar Sonrası Asayişin Durumu ve Yeniden Af İlanları

Genel af, mahkûmlar ve mahkûm yakınlarınca memnuniyetle karşılanmıştır. Nitekim af ilanını ve bu ilanın mahkûmlar arasında yarattığı memnuniyet manzarasını Mustafa Turan 31 Mart Faciası adlı eserinde şu şekilde aktarmıştır: “İstanbul, hürriyetin coşkun tezahüratlarıyla başı dönmüş bir halde çalkalanırken, Sultanahmet’te bulunan Hapishane-i Umumideki mahkûmlar bir taraftan koğuşların damlarına çıkıp, hep bir ağızdan ‘Padişahım Çok Yaşa’ diye bağıryorlar, bir taraftan da kapılara hücum ediyorlardı.”⁹⁴

Turan eserinde ayrıca mahkûmların hapishanelerden nasıl ve halde tahliye olduklarını da “Sabahın erken saatlerinde Hapishane-i Umumiye gelen heyetin beraberinde, bir

92 Y. PRK. AZJ., 54/43, 9 Ağustos 1908.

93 ‘Sülüsân Müddetlerini İkmâl Eden Cerâ’im-i Âdiye Mahkûmini ile On Beş Seneden Beri Mahbûs Bulunan Müebbet Kalebent ve Kürek Mahkûminin Dahi Affı Hakkında İrade-i Seniyye’ *Düstur: Tertib-i Sâni Cilt I* (n 50) 43 vd.

94 Mustafa Turan, *31 Mart Faciası* (Üçdal Neşriyat 1966) 33.

sarıklı hoca, bir Rum bir de Ermeni papazı, yeşil sarıklı cübbeli bir de Yahudi hahamından ibaret dini bir heyet de gelmişti. Hapishanenin dış kapısı önüne konulan üzerine yeşil çuha ile örtülü bir masa üzerinde Kur'an-ı Kerim, iki İncil, bir Tevrat'tan ibaret dört kitap vardı. Masanın etrafında, heyet azalarının hepsi ayakta idi. Önce Savcı tarafından genel af kararnamesi okundu, hoca efendi tarafından yapılan bir dua ile padişahımız efendimiz hazretlerinin saltanatına uzun ömürle sürekli devam etmesini ve Hürriyet ve Meşrutiyetin, Osmanlılar için hayırlı olması temenni edildikten sonra, üç defa 'Padişahım Çok Yaşa' diye bağırıldı. Gardiyanlar kargaşaya meydan verilmemesi için mahkûmları sıraya dizdiler, tahliye başlanılmıştı. Görünen manzara hem acıklı hem de düşündürücü bir olaydı. Pırtıları (giysi türünden, eski püskü, işe yaramaz, değersiz eşya) sırtlarında, saç sakal birbirine karışmış pejmürde (dağınık, perişan), bet benizlerinde kan kalmamış sefil insanlar çokluğu teşkil ediyordu. İçlerinde kabadayivâri, boyunlarında gümüş saat köstekleri asılı, bellerinde ipekli Sakız ve Tarabulus kuşak, fesler kaşların üzerine eğilmiş, efvârî çalınmış olanları da vardı. Sıra ile masa başına gelen mahkûmlara, savcı evvela ismini soruyor, hangi din ve mezhebe sahip ise ona göre masa üzerindeki kitaba el bastırılıp 'bir daha suç işlemeyeceğine dair namusu ve şerefi üzerine yemin ettiriliyor ve ardından kapıdan serbest bırakılıyorlardı. Bu hal akşamın geç saatlerine kadar devam etti. Mehtherhane ve Tersane denilen her iki hapishane de bomboş kalmıştı.'⁹⁵ diyerek, yaşananları ayrıntılı biçimde tasvir etmiştir.

Genel aftan mahkûm ve mahkûm yakınları oldukça hoşnuttu. Ancak bu durumdan memnun olmayanlar da bulunmaktaydı. Zira siyasi suçlu olmayan, cezasının üçte ikilik kısmını tamamlamamış, yani aftan yararlanamamakta olan mahkûmlar ise neredeyse her Osmanlı hapishanesinde protesto eylemleri gerçekleştirmeye ve isyanlar çıkarmaya başlamışlardır. Bu durum gittikçe toplumun huzurunu kaçırmaya başlamış; adam öldürme, tecavüz, darp, hırsızlık, dolandırıcılık gibi fiiller neticesinde mağdur olanlar ve bunların yakınları, suç işleyenlerin mahkûmiyet süresi dolmadan hapisten çıkacak olmasına yani suçları ne olursa olsun cezalarının üçte birini tamamlayanların salıverilmelerine tepki göstermişlerdir. Genel affın toplumsal düzen ve asayiş açısından sakıncalar doğuracağını düşünenler ile mağdurlardan oluşan bir grup, hükümetin bu tutumunu protesto etmek ve bu tehlikeli girişimin yaratabileceği düzensizlik ortamının vahametini hükümete anlatmak maksadıyla Bâb-ı Âli önüne yürümüş ve düzenlemeye karşı çıkmıştır.⁹⁶

95 İbid 34, 35.

96 DH. MKT., 2613/106, 28 Temmuz 1908.

Resim 2: II. Meşrutiyet Döneminde Bir Miting Esnasında Sultanahmet Meydanı ve Hapishane-i Umumi (* ile işaretli yapı Hapishane-i Umumi)⁹⁷

Bu protesto eylemleri The Times Gazetesi'ne de konu olmuştur. 31 Temmuz 1908 tarihli The Times Gazetesi'nin "Suçluların Serbest Bırakılması" başlıklı haberinde meşrutiyetin ilanı sonrası ilan edilen genel affın akabinde yaşanan hadiseler şu şekilde aktarılmıştır: İlan olunan affla beraber suçları ne olursa olsun cezalarının 2/3'ünü tamamlayan bütün mahkûmların serbest bırakılmasını emreden bir irade yayımlanmış, ancak bu hüküm dışımda kalan diğer mahkûmlar genel afftan yararlanamadıkları için durumu protesto etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine affın kapsamı genişletilmiş ve kısa sürede bütün hapishaneler boşalmıştır. Mahkûmların bu zamansız tahliyesi hem toplum nezdinde hem de toplumun ileri gelen çevrelerinde huzursuzluk meydana getirmiş ve 2000 kişiden oluşan bir grup ilan olunan affı protesto etmek için Bâb-ı Âli'ye giderek sadrazam ile görüşmek istemişlerdir. Ancak sadrazam tarafından kendilerine 'padişah iradesine karşı hiçbir şey yapılamayacağı' yanıtı verilmiştir.⁹⁸

Yine aynı gazetenin 1 Ağustos 1908 tarihli nüshasında, genel afftan rahatsızlık duydukları için protesto eylemi yapmak amacıyla bir araya gelen 2000 kişilik grubun sadece

97 Gültekin Yıldız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni: 1839-1908* (Kitabevi 2012) 283.

98 İlay İleri, 'Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af' (2005) 1(17) OTAM 1 vd.

eşraftan oluşmadığı, gazeteci ve Genç Türklerden de eyleme katılanların olduğu bildirilmiştir. Ayrıca yaşanan gelişmelerden dolayı sadrazama karşı öfkeli olan protestocular, Sadrazam Mehmed Said Paşa'yı ziyaret ederek affın asıl amacının karışıklık çıkarmak ve henüz ilan edilmiş olan anayasal düzenin küçük düşürülmesi olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁹⁹

Resim 3: Hırsızlar Serbest¹⁰⁰

Bütün vilayetlerde mahpuslar hızla tahliye edilmeye ve hapisaneler boşalmaya başlamıştır. Ülke genelinde kanunun uygulanması neticesinde affa uğrayanların net rakamları tam olarak bilinmemekle birlikte, örneğin 28 Temmuz 1908'de İstanbul'da bulunan Zaptiye Nezareti Hapishanesi'nden politika ve adi suçlar nedeniyle tutuklu bulunan 120 kişi salıverilmiştir.¹⁰¹ 31 Temmuz 1908 tarihli başka bir habere göre bir günde ve sadece İstanbul'da ne suç işlediğine bakılmaksızın tahliye edilenlerin sayısı 989 kişi olarak gerçekleşmiştir.¹⁰² 9 Ağustos 1908'de Priştine Mutasarrıfının bildirdiğine göre ise ilan olunan afla birlikte 260 tutuklu tahliye edilmiş ve firari 795 kişi ise aftan yararlanmak için müracaatta bulunmuştur.¹⁰³

99 İleri (n 86) 1, 7, 8.

100 İon, 'Hırsızlar Serbest... Gazeteciler Tevkif Olunuyor' Kalem Mecmuası (İstanbul, 29 Ekim 1908) 9.

101 İmzasız, 'Tahliye-i Sebil' *Sabah Gazetesi* (İstanbul, 29 Temmuz 1908) 3.

102 İmzasız, 'Afv ve Tahliye' *İkdam Gazetesi* (İstanbul, 31 Temmuz 1908) 3.

103 TFR. I. KV., 207/2063, 9 Ağustos 1908.

Bundan yaklaşık bir yıl sonra yani 18 Ağustos 1909 tarihinde dönemin Adliye Nazırı Necmeddin Molla Bey,¹⁰⁴ Meclis-i Mebusan'da yaptığı bir konuşma sırasında meşrutiyetin ilanı sonrası çıkarılan afların mahiyet ve etkilerinden bahsetmiştir. Necmeddin Molla Bey'e göre 1908 inkılabının gerçekleşmesinin ardından, siyasi suçlardan dolayı mahkûm olanlar hakkında ilan edilen genel af sonrasında her yerde siyasi suçlular tahliye edilmiş, fakat İstanbul'da siyasi suçluların tahliyesi yapılacağı sırada hakikaten Zaptiye Nezareti tarafından gösterilen acz ve kusur nedeniyle birtakım adi suçlular bir isyan hareketi başlatmışlardır. Bunun üzerine hükümet, Zaptiye Nezareti'nin isteği üzerine İstanbul'da ayaklanma çıkmasına meydan vermemek için bu adi suçlular hakkında bir özel af çıkararak bunları da tahliye etmiştir. Bu haberlerin hızla yayılması üzerine neticesinde pek çok vilayette adi suçlular hapishanelerden çıkma arzularını dile getirmeye başlamışlardır. İşlerin emniyet güçlerinin kontrolünden çıkması neticesinde bazı hapishanelerde mahkûmlar zor ve şiddet kullanarak hapishanelerden firar etmişlerdir. Bu suretle adi suçlular tarafından kanuna aykırı olarak gerçekleştirilen hareketlere karşı şiddetle müdahalede bulunulmuş, ancak bu gibi kimseler yine de hapishanelerden çıkmış ve bazen de çıkarılmıştır. Necmeddin Molla Bey'e göre bu olaylar neticesinde adi suçlar nedeniyle mahkûm edilmiş ve sayısı 15.000'i bulan şahıs serbest kalmıştır.¹⁰⁵ Dönemin tanıklarından biri olan Mustafa Turan'a göre bu şahıslar içerisinde öyle suçlular vardı ki tekrar suç işlemek için serbest kalmayı beklemişlerdir.¹⁰⁶

104 İlgili kaynakta Adliye Nazırı olarak Abdurrahman Nureddin Paşa'nın (Kasım 1895-Ağustos 1908) ismi geçmekle birlikte, ilgili dönem zarfında Adliye Nazırlığı vazifesini Necmeddin Molla Bey'in (14 Mayıs 1909- Ekim 1911) yürüttüğü tespit olunmuştur. Bk Sinan Kunalalp, Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali: 1839-1922 (İsis Yayınları 1999) 2.

105 *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Cilt 6*, (TBMM Basımevi 1982) 530.

106 Mustafa Turan bizzat şahit olduğu bir olayı şu şekilde aktarmıştır: "Tahliye edilen mahkûmlardan, birkaç kişiyi birden öldürdüğü için evvelce idama mahkûm olup, o devirde idam cezası infaz edilmediği için cezası müebbet hapse çevrilen ve hapishanedeki mahkûmları bile haraca kesmiş olan Kasap Ahmed ismindeki iri yarı, insan kılıklı bir canavar; hapishane kapısında yemin edip Divanyolu'na çıkar çıkmaz aklını mı oynattı, yoksa insanlara karşı içinde beslediği bir intikam garezi mi vardı, ne olduğu anlaşılmayan bir çılgınlıkla, yarım metre uzunluğunda o devirde saldırama denilen büyük bir bıçakla, sağında solunda rast geldiğinin karnına, kafasına saplamak ve vurmak suretiyle tam dokuz kişinin canına kıydı. Divanyolu Caddesini kana boyadıktan sonra, yere serdiği cesetlerin üzerinden atlayıp, Sultan Mahmut Türbesinin Bâb-ı Âli'ye giden caddesinin sağ tarafındaki sokağa kaçıp kayıplara karışmıştı. Katil ele geçirilememiştir, sonradan işitildiğine göre Yunanistan'a firar ettiği anlaşılmıştır." Turan (n 83) 35.; Bahsi geçen kişi Amasyalı Kasap Ahmed bin Ömer olmalıdır. Bu şahsa cerh ve sirkat suçlarından dolayı ilk başta idam hükmü verilmiş, daha sonra bu hüküm hafifletilerek idama bedel küreğe çevrilmiştir. İdam cezasının hafifletilme sebebi ise büyük olasılıkla Osmanlı hukukunun düalist yapısından kaynaklanmaktadır. Daha evvel de bahsi geçtiği üzere nizamiye mahkemesinin idam hükmünde bulunduğu ancak şer'iyye mahkemesinde sulh ya da af yolu ile davanın nihayete erdiği durumlarda idam cezası, kürek cezasına dönüşmekteydi. Osmanlı Arşivlerinde şimdilik bunun dışında herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, bu şahsın meşrutiyetin ilanı sonrası çıkarılmış olan aflardan yararlanarak serbest kalmış olması muhtemeldir. Ayrıca Mustafa Turan'ın iddia ettiği hadise ile ilgili de herhangi bir arşiv belgesi bulunamamıştır. Bk İ. AZN., 73/7, 26 Ağustos 1907.; BEO., 3672/275360, 5 Aralık 1909.

Meşrutiyetin iadesinin hemen akabinde ilan olunan genel aftan sonra her türlü suçlu serbest kalmış ve İstanbul'da hürriyet kutlamaları yapılırken, ilan olunan aflar nedeniyle başta İstanbul olmak üzere memleketin her yerinde asayişin ve kamu düzenin sağlanması konusunda zorluklar yaşanılacağı daha affin ilk günlerinde hissedilmeye başlanmıştır. Örneğin, daha evvel cinayetten hapsedilmiş ve aftan yararlanarak tahliye olmuş bir şahsın kundaklama yaparken yakalanması, bir gazetenin vukuat köşesine şu şekilde yansımıştır:

“Dün saat dokuz civarlarında bir şahsın elinde saldırma (büyük bıçak) olduğu halde kaçmakta olduğu ve halktan birçok kişinin de ‘kundakçıyı tutun’ diye bağırarak bu şahsı kovalamakta buldukları esnada, hadise Şehzadebaşı mevki başkomiseri tarafından görülerek şahıs yakalanmıştır. Yapılan tahkikat üzerine şahsın Balat'ta Sultan Hamamı mahallesinde Kariye Yokuşunda ikamet eden Camcı Cemal'in oğlu Tespihçi Halil olduğu anlaşılmıştır. Bu şahıs, üç sene evvel adam öldürmekten dolayı on beş sene kürek cezasına mahkûm olarak hapsedilmiş. Ancak geçenlerde Hapishane-i Umumiden tahliye edilerek salıverilmiş. Bu alçak, Halil İbrahim ve Erzurumlu Bekir namında iki arkadaşıyla Kemeraltı civarında Cankurtaran mahallesindeki bir haneyi kundakladıkları sırada görülmüş. Arkadaşları yakalanmış, fakat kendisi bir şekilde firar etmiş.”¹⁰⁷

1908 senesinin Ağustos ayının ikinci ve üçüncü haftaları arasında İstanbul'da kundaklama olaylarında artış yaşanması üzerine Zaptiye Nezaretince; “Şu günlerde İstanbul'da bazı haneler kundaklanarak yangın çıkarılmaya teşebbüs edilmekte ve faillerden bazılarının halk tarafından yakalanarak ve hükümete teslim kılınmakta olduğu ve bunların daha önce hırsızlık, yaralama, yangın çıkartma ve adam öldürme fiillerinden dolayı mahkûm olarak hapsedilmiş ve genel aftan faydalanarak nasılsa tahliye olunmuş kişilerden olduğu haber verilmiştir. Emniyet güçlerince bir kat daha dikkatli davranılarak ve askeriyece de devriye kolları oluşturulmak suretiyle bu gibi kimselerin bu tarz yersiz harekâtına katiyen meydan verilmemesi, emniyet ve asayişini korumaya son derece dikkat ve itina gösterilmesi gerektiği ilgili makam ve mercilere emir ve tebliğ olunmuştur.”¹⁰⁸ denilerek, son zamanlarda İstanbul'da meydana gelen kundaklama olaylarının faillerinin genel aftan yararlanarak hapishanelerden çıkan suçlular olduğunun haber alındığı, bunun üzerine Zaptiye Nezareti tarafından incelenme başlatıldığı ve ilgili birimlere, emniyeti ve asayişini muhafaza etmeleri için emir verildiği bildirilmiştir. Zaptiye Nezaretince yapılan araştırmalar neticesinde, aftan sonra geçen süreç zarfında İstanbul'un çeşitli mevkilerinde meydana gelen kundaklama eylemlerinin sayısı 17 olarak tespit olunmuştur.¹⁰⁹

107 İmzasız, ‘Garip Bir Tesadüf’ *İkdam Gazetesi* (İstanbul, 29 Ağustos 1908) 3.

108 İmzasız, ‘Kundakçıların Tevkifi’ *İkdam Gazetesi* (İstanbul, 31 Ağustos 1908) 3.

109 İmzasız, ‘Zaptiye Nezâret-i Aliyyesinden’ *Tanin Gazetesi* (İstanbul, 31 Ağustos 1908) 3, 4.

Resim 4: Eski Zabita¹¹⁰

Genel aftan faydalanarak çıkmış ve memleketin her tarafına dağılmış olan hırsızlar, yankesiciler arı gibi işlemeye başlamış, özellikle de İstanbul'da asayiş sorunu ortaya çıkmıştır. Hata bu problemin çözümü için Selanik'ten polis getirilmesi dahi gündeme gelmiştir.¹¹¹ Fakat "...bizim tutup içeriye tıktıklarımızdan pek çoğu yakın zaman önce ilan olunan genel af gereği salıverildi... genel aftan yararlanarak çıkarlar, şimdi karşımıza geçip bacak bacak üstüne oturuyorlar..."¹¹² ve "...bugün memleketimiz her zamankinden ziyade asayişin sağlanmasına muhtaçtır..."¹¹³ gibi yorumlarının yapıldığı II. Meşrutiyetin ilk zamanlarında, sadece İstanbul'da değil tüm Osmanlı topraklarında ciddi anlamda asayiş sorunları yaşanmıştır.¹¹⁴ Nitekim gazetelerin vukuat sütunları genel af sonrası yaşanan adi suç hadiseleriyle dolup taşmaya başlamış ve bu olayların müsebbibi olarak ise kontrolsüz bir şekilde icra edilmiş olan genel af gösterilmiştir. Bu nedenle "Bir cemiyetin saadet ve selameti için sadece hürriyet yeterli olur mu?"

110 Karikatürün altında yer alan konuşma şöyledir: "-Efendim, rica ederim yolda bir polise rasgeldiniz mi? -Hayır! -Öyleyse uçlan mangizleri bakalım!!!" bk d'Ostoya, 'Eski Zabita' Kalem Mecmuası (İstanbul, 15 Temmuz 1909) 1.

111 İmzasız, 'İstanbul'da Zabita' *İkdam Gazetesi* (İstanbul, 26 Ekim 1908) 2, 3.

112 Ahmed Rasim, 'Kasa Hırsızları' *Sabah Gazetesi* (İstanbul, 9 Kasım 1908) 1, 2.

113 Ebu-el Ziya, 'Polis' *Yeni Tasvir-i Efkâr Gazetesi* (İstanbul, 29 Mayıs 1909) 1, 2.

114 İbrahim Feridun, *Polis Efendilere Mahsus Terbiye ve Mahumat-ı Meslekiye* (Polis Akademisi Yayınları 2010) 175-176; İmzasız, 'Bizde ve Başka Yerlerde Serserilik' *Polis Mecmuası* (İstanbul, 1 Nisan 1920) 421.

Asayiş, her türlü manasıyla asayiş de gerekli değil mi? Asayiş olmayınca bolluk, rahatlık olur mu?”¹¹⁵ tarzı eleştiri ve sorular sıkça akıllara gelir olmuştur.

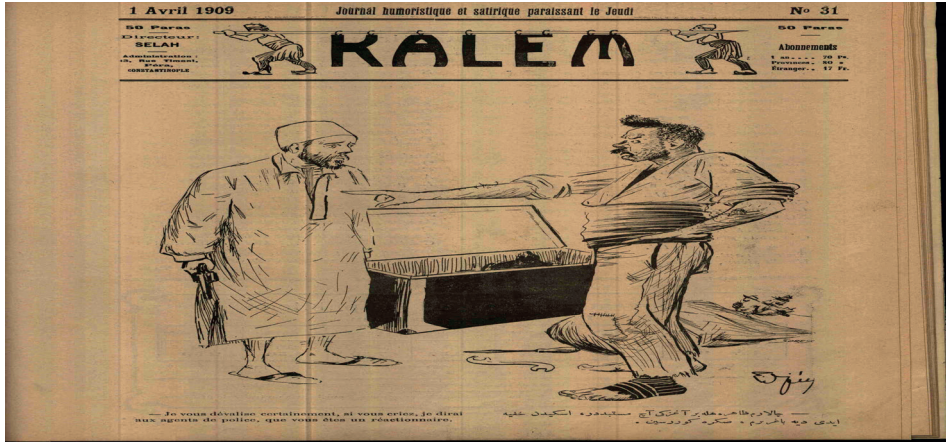
İstanbul polis mektebi muallimlerinden İbrahim Feridun da “Hürriyetin ilanından on beş yirmi gün sonra İstanbul’un asayişî günden güne bozulmaya başladı. Bunun en birinci sebebi ise gerek İstanbul’daki gerek taşradaki bütün hapisanelerin kapılarının açılıp hapsolünmüş kimselerin salıverilmesi gibi büyük bir hatanın vukua gelmesiydi. Vaktiyle taşralara sürgün edilmiş ne kadar serseri ve şüpheli şahıs varsa, hepsi hapisanelerden kurtulan suçlu kimselerle İstanbul’a gelerek başkentte bulunan bu gibi şahıslara katılmışlardı. Mürur tezkerelerinin (bir nevi ülke içi pasaport) hükmü artık kalmadığı için gelen gidenin kimler olduğunu zabıta bilemiyordu. İlk günlerde, yaşanan olayların tesiriyle sersemlemiş olan istibdat taraftarı yavaş yavaş ayılmaya ve memlekette asayişî bozan davranışlar sergilemeye başlamışlar, hatta hapisane kaçınlarını kendileri için en münasip melamet vasıtası olarak seçmişlerdi. Bu sebeple geceleri evler kundaklanıyor, sokak başlarında insanlar soyuluyor, evlere hırsızlar giriyordu.”¹¹⁶ diyerek, meşrutiyetin ilanından sonrası artış kaydeden asayiş sorununun neden ve sonuçlarına değinmiştir.

Görüldüğü üzere asayiş olayları, çıkarılan aflardan sonra çeşitli suçlardan mahkûm olanlar ile başıboş ve sabıkalı takımından olup hapisanelerden salıverilenler ve bunun yanı sıra hürriyetten yararlanarak memleketin her yanından İstanbul’a doluşan serseri ve mazanne-i su’i (kendisinden ancak kötülük beklenen, şüpheli kimse) güruhu tarafından meydana getirilmiştir. Nitekim asayiş problemi, Meclis-i Mebusan açıldıktan kısa bir süre sonra meclis gündemindeki en önemli konuların başını çekmiş ve bu sorunun müsebbibi olarak da sayıları on bini bulan serseriler görülmüştür.¹¹⁷

115 Ali Kemal, ‘Hürriyet, Fakat Asayiş, Fakat Refahiyet’ *İkdam Gazetesi* (İstanbul, 21 Ağustos 1908) 1.

116 Feridun (n 102) 175, 176.

117 *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Cilt 1* (TBMM Basımevi 1982) 684, 685.

Resim 5: Çalarım Elbette¹¹⁸

Bu dönem zarfında hırsız, dolandırıcı, kalpazan, yankesici, dilenci ve serserilerden kaynaklanan sorunlar daha da artmış, yani marjinal grupların toplum huzurunu ve asayiş bozan fiillerinin sayısında ciddi bir yükseliş meydana gelmiş ve güvenlik güçleri onlarla baş edemez olmuştur.¹¹⁹ Memleketin asayişinde yaşanan bu sıkıntı herkesi etkilemesi nedeniyle bazen istibdat dönemi ile meşrutiyet sonrası yaşanan olaylar arasında kıyaslama yapılmasına sebebiyet vermiştir:

“İstibdat devrinde şehrimizde meydana gelen suçlarla, meşrutiyet devrinde gerçekleşen suçların karşılaştırılması neticesinde, meşrutiyette meydana gelen suçların sayısı bir sene zarfında on bir bini aşmış olduğu halde, istibdatta bu sayının en yüksek ancak yedi bin beş yüzü geçmemekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu önceki duruma göre bu bir tezat gibi görünürse de gerçekleşen suçların şahidinin olmayıp büyük bir kısmının adi suçlardan ibaret bulunması ve suçüstünün geçmiş devirde %85 olduğu halde şu anki devirde %15'e düşmüş olması, belki bir noksanlık demektir. Adi suçlarda görülen bu tersliğin sebebi izin ve tezkerelerin kaldırılmasıyla İstanbul'a serbestçe gelenlerin, İstanbul'da yeterince ticari ve sanayi müessesesi bulunmaması nedeniyle emniyeti suiistimal, hırsızlık ve dolandırıcılığa yönelmelerinden başka bir şey değildir.”¹²⁰

118 Karikatürün altındaki diyalog şöyledir: “-Çalarım elbette, hele ağzını aç, ‘İstibdatçıdır, eskiden hafiyeye idi.’ diye bağırırım, sonra görürsün.” Bk Cemil Cem, ‘Çalarım Elbette’ Kalem Mecmuası (İstanbul, 1 Nisan 1909) 16.

119 Uğur Göktaş, ‘Külhanbeyleri’ *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi Cilt 5* (İletişim 1994) 165.

120 İmzasız, ‘Mukayese-i Ceraim’ *Tanin Gazetesi* (İstanbul, 8 Mart 1911) 2.

5 Aralık 1908 tarihli bir belgede ise suç işlemeyi adet edilmiş ve bunu geçim kaynağı olarak gören kişilerin af kanunları yoluyla salıverilmeleri nedeniyle toplumun tedirgin olduğu ve bu durumun daha büyük hadiselerle sebep olabileceğine dair bilgiler yer almaktadır.¹²¹ Toplumdaki bu gerginliği dikkate alan yetkililer, af ilanı ile serbest kalacak olan mahkûmların çıkarabilecekleri sorunlar hakkında Sadarete bir yazı gönderip,¹²² af ile tahliye edilecek mahkûmların tekrar suç işlemeleri ihtimalini de göz önünde bulundurarak çeşitli tedbirlerin alınmasının lüzumunu gündeme getirmiştir. Mesela bazı tutuklu veya mahkûmların aftan yararlanarak serbest kalmaları halinde mahkûmiyetlerine sebep olan kişilere karşı intikam yollu hareketlerde bulunabilecekleri düşünülerek farklı bir vilayete yerleştirilmeleri düşünülmüştür.¹²³ Ayrıca cinayet suçlularının da aftan istifade ederek tahliye olmalarının, bazı vilayetlerde kan gütmeye âdeti olmasından dolayı eski hadiselerin yeniden canlandırıp tekrar cinayetlere sebebiyet verebileceği düşünülerek, kan davası gütmekte olanların barıştırılması maksadıyla özellikle de Rumeli bölgesinde “Musalaha-i Dem Komisyonları” kurulması kararlaştırılmış¹²⁴ ve bu komisyonlarla kan davaları nedeniyle vuku bulan cinayetler kısmen de olsa bastırılabilmiştir.¹²⁵

Meşrutiyet ilan edilmiş olmasına ve tüm gayretlere rağmen ülkedeki tansiyon düşürülemediği, Rumi takvime göre 31 Mart 1325'te (Miladi takvime göre ise 13 Nisan 1909 tarihinde) “31 Mart Vakası” olarak anılmakta olan isyan hadisesi patlak vermiştir. İsyanın bastırılmasından sonra büyük oranda hâkimiyeti ellerine alan İttihatçılar, İstanbul'da süratle kuvvetlenmeye, asayiş ve siyasi konuları başta olmak üzere pek çok alanda hukuki düzenlemeler yapmaya başlamışlardır.¹²⁶

Bu süreçte Meclis-i Mebusan'ın 31 Mart Vakasından sonraki öncelikli işi asayiş ve kamu güvenliğini sağlamak olmuş, bu maksatla da “serseriliği ve dilenciligi” önlemeye yönelik bir takım kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Serserilik ve dilencilik Osmanlı idarecileri tarafından tam anlamıyla bir suç olarak değerlendirilmemiş, ancak önu

121 DH. MKT., 2674/24, 5 Aralık 1908.

122 TFR. I. A., 39/3874, 16 Kasım 1908.

123 DH. MKT., 2668/57, 24 Kasım 1908.

124 DH. MKT., 1294/15, 13 Eylül 1908.

125 *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Cilt 4* (TBMM Basımevi 1982) 563.

126 9 Haziran 1909 tarihli İçtimaat-ı Umumiye Kanunu, 1 Temmuz 1909 tarihli Tensikat Kanunu, 29 Temmuz 1909 tarihli Matbuat Kanunu ile yine aynı tarihli Matbuatlar Kanunu, 4 Ağustos 1909 tarihli İstanbul Vilayetinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinin Teşkilatı Hakkında Kanun, 9 Ağustos 1909 tarihli Tatil-i Eşgal Kanunu, 16 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu, 22 Ağustos 1909 tarihli İspirtolar Kanunu gibi yasaların çıkarılması bu hukuki düzenlemeler arasındadır. Bk Aydın Yetkin, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Suç Unsurları (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2019) 41, 42.

alınması gereken toplumsal bir sorun olarak algılanmıştır. Bu tür düzenlemeler ile devlet, işsiz güçsüz dolaşarak toplumsal düzen için “potansiyel bir suçlu” olarak görülen şahısların “iş yolu ile terbiye” edilmesi düşüncesi etrafında toplumsal denetim ve kontrol mekanizması güçlendirilmeye çalışmıştır.¹²⁷

Özellikle 19. yüzyılın sonlarında netleşmeye başlayan “kamu düzeni polisliği ve suçun tanımı” nazariyesinde ve kamuoyunda serserilerin birer “potansiyel suçlu” olarak algılanmaya başlanması üzerine 18 Eylül 1890 tarihinde “Serseri ve Mazanne-i Sû’i Eşhas Hakkında Nizâm-nâme”¹²⁸ çıkarılmıştır. Söz konusu nizamnamede öncelik toplumun bu marjinal kesimlerinin ıslah edilmelerine verilmekle birlikte “şerr ve mazarratlarının defi” için cezai yaptırımlar düşünülmüştür.¹²⁹

Resim 6: Serseri Diye Alay Etmeyin!¹³⁰

Özellikle 10 Mayıs 1909 tarihinde çıkarılan “Serseri ve Mazanne-i Sû’ Eşhas Hakkında Kanun” ile Osmanlı polisinin görevleri arasında bulunan ve “serseri ve dilenci” olarak tabir olunan, toplumun marjinal bir kesimini oluşturan ve işsiz güçsüz olarak orada burada başıboş dolaşanları denetim altında alma görevi yinelenmiş, daha önce serseriliğin

127 Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914* (İletişim Yayınları 2002) 65 vd.

128 *Düster: Tertib-i Evvel Cilt 6* (Matbaa-i Osmaniye 1329) 748 vd.

129 C. AS., 70/3309, 31 Ekim 1883.

130 Karikatürün altındaki diyalog şöyledir: “Serseri: Serseri diye alay etmeyin! Türkiye’de en mühim sanatın serserilik olduğunu Meclis-i Mebusan’ın ibtida’ bizimle uğraştığı ispat etmez mi?” Bk Sedat Nuri, ‘Serseri Diye Alay Etmeyin’ Musavver Muhit Mecmuası (İstanbul, 8 Temmuz 1909) 348.

ve dilencililiğin önlenmesi amacıyla çıkarılan ayrı nizamnameler tek bir düzenleme altında birleştirilmiştir.¹³¹ Meclis-i Mebûsan'da konu görüşülürken cezaların ağırlaştırılması hatta caydırıcı olması için gerekirse idam cezalarının yaygınlaştırılması fikri dahi gündeme gelmiştir.¹³²

Meşrutiyet'in ilanının hemen akabinde bilhassa Balkanlarda isyana katılan İttihatçılar ve yandaşları ile daha sonra herhangi bir fark gözetilmeksizin siyasi ve adi suçlar nedeniyle ceza almış kimseler, bazı şartlar ile affedilerek hapisanelerden tahliye edilmiş, bazı hapisanelerde ise yaşanan isyanlar esnasında pek çok mahkûm firar etmiştir. 31 Mart Vakası sonrası düzenlemeler yapılırken Meclis-i Mebusan'a 10 Ağustos 1909 tarihinde Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa imzasını taşıyan bir sadaret tezkeresi ile "İnkılap Günlerinde Kanuna Aykırı Olarak Hapishanelerden Çıkan Adi Suçlardan Mahkûm ve Zanlı Olanlar Hakkında Kanun Tasarısı"¹³³ adıyla bir teklifin sunulması üzerine af mevzusu yeniden gündeme gelmiş ve konu 18 Ağustos 1909 tarihinde mecliste tartışılmaya başlanmıştır.

Adliye Nazırı Necmeddin Molla Bey, "Şimdi Hükümetçe kabul edilmesi lazım gelen muamele, bu gibi adi suçluların mademki hapisaneden çıkmaları esasen bir affa dayanmamaktadır, şu hâlde bunları tekrar yakalamaktan ibarettir. Asli vazife budur. Fakat Hükümetin şu asli vazifeyi ifa etmesi için bunun nasıl olacağını ve sonuçlarını etraflıca düşünmek gerekmektedir. Acaba bugün şu on beş bini aşkın olan adi suçluların aylarca zamandan beri namuslarıyla, iffet ve doğruluk dairesinde hareket etmiş olmalarına karşı, bunları eski suçları sebebiyle tekrar yakalamak ve hapishaneye iade etmek, elbette her birinin ayrı ayrı takiplerine bağlıdır. Ancak bazı yerlerde takibat yapılabilmesi için birkaç tabur asker göndermeye ihtiyaç vardır. Şu muamele ise tabiatıyla pek çok yerlerde birçok ciddi harekâtın yapılmasını gerekli kılar. Zannedirim ki bu mesele, memleketimizce bir iç soruna şekline girer ve on beş bin kişinin büyük bir askeri kuvvetle ile zincire vurulması ve hapisanelere iadesi meselesi mühim bir iç sorun mahiyetini alır..." sözleri ile tekrar bir af ilan edilmesi gerektiğini savunmuş, böylelikle memleketin her tarafında dağınık bir vaziyette bulunan, sayıları 15.000'i geçen ve gıyaben mahkûm edilmiş hükümet karşıtı isyancıların yeni idareye ısındırılmasıyla toplumsal barışın da sağlanabileceğini ileri sürmüştür.¹³⁴

131 Detaylı bilgi için bk Yetkin (n 115) 45 vd.

132 *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Cilt 2* (TBMM Basımevi 1982) 427, 434.; Ömer Adil, 'Yaralarımız' İstişare Mecmuası 4 Mart 1909) 1090 vd.

133 "Eyyam-ı İnkılabiyede Hilaf-ı Kanun Hapishanelerden Çıkan Ceraim-i Âdiye Mahkûmin ve Maznunini Hakkında Kanun Layihası" *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Cilt 6* (TBMM Basımevi 1982) 548, 549.

134 İbid 530, 531.

Uzun tartışmalar neticesinde 6 maddeden oluşan yeni bir af kanunu 19 Ağustos 1909 tarihinde meclisçe kabul edilmiş ve 22 Ağustos 1909'da ilan olunmuştur.¹³⁵ İlan olunan bu af kanununun muhtevasına göre meşrutiyetin ilan edildiği gün olan 10 Temmuz 1324 yani 23/24 Temmuz 1908'den evvel işlenmiş suçlar nedeniyle sanık olan, mahkûm edilmiş, yakalanmış veya hapsedilmiş şahıslar hakkında uygulanması gereken kanun hükümleri artık icra olunmayacak, ayrıca halen firarda bulunanlar hakkında da kanuni takibat yapılmayacaktır. Ancak bu şahıslar kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren herhangi bir suç işleyecek olurlar ise affolundukları fiil de dâhil olmak üzere her iki suç için de cezalandırılacaklardır. Yine aynı tarihten evvel cinayet suçu ile mahkûm olup da mahpustan çıkmamış ya da çıkarılmamış veyahut çıkmış veya çıkarılmış olduğu halde sonradan yakalanmış bulunanlardan müebbet kürek veya idam cezalarıyla mahkûm edilmiş olanların cezaları, o güne değin hapistede tutuldukları müddet düşülmek kaydıyla 15 sene kürek cezasına, müebbet kalebentlik ya da sürgün cezalarıyla mahkûm edilmiş olanların ikmal ettikleri süre o güne değin hapis ve sürgünde buldukları süre hesap edilerek 15 sene kalebentlik veya 15 sene sürgün cezasına dönüştürülecektir. Bu sürenin altında geçirdikleri müddet cezalarından mahsup olunmak şartıyla cezalarının kalan kısmı kısaltılacaktır. Ayrıca kanuna ek olarak ilave bir maddeye göre de 23/24 Temmuz 1908 tarihinden yani meşrutiyetin ilanından 13 Nisan 1909 tarihine yani 31 Mart Vakasına kadar geçen süre zarfında işlenmiş olan suçlardan dolayı haklarında cezai takibat icra edilmesi gereken kişilerin de takibatından vazgeçilmiştir.¹³⁶

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası gerçekleştirilen bu af uygulamalarının, istatistiki veriler göz önüne alındığında, arzu edilen etkiyi yaratmadığı görülebilmektedir. Nitekim 1897 tarihli hapisaneler istatistiğine göre Memaâik-i Mahrûse-i Şâhâne'de yani Osmanlı sınırları dâhilinde bulunan toplam 705 hapisanedeki hükümlü ve tutuklu sayısı 29.413 iken¹³⁷ 1912 senesinde tüm vilayet ve kazalarda kayıt altına alınan mahkûm defterlerine göre Osmanlı hapisanelerinde 6.000'i hafif, 14.000'den fazlası ise ağır suçlardan dolayı hüküm giymiş ve 7.700'ü de henüz yargılanmamış tutuklulardan oluşan yaklaşık 28.000 kişi bulunmaktaydı.¹³⁸ Bu durum aflar sonrasında kısa bir süre içerisinde

135 İbid 586.

136 '10 Temmuz 1324 Tarihinden Evvel İrtikâb Edilmiş Olan Cerâ'im-i Âdiye Mahkûmin ve Maznunini Haklarında Kanun' *Düstur: Tertib-i Sâni Cilt 1 (n 50)* 650, 651.

137 İstatistik-i Umumi İdaresi, *Devlet-i Âliyye-i Osmaniye'nin 1313 (1897) Senesine Mahsus İstatistiği* (Âlem Matbaası 1316/1900) 49, 50.

138 Ömer Şen, *Osmanlı'da Mahkûm Olmak: Avrupalılaştırma Sürecinde Hapisaneler* (Kapı 2007) 56, 57.; Kent Schull, 'Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistematik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri' iç Noemi Levy ve Alexandre Toumarkine (edr) *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2007) 212, 214.

mahkûm sayısının yeniden meşrutiyet öncesi rakamlara ulaştığını ve aflardan umulan neticenin elde edilemediğini göstermektedir.

II. Meşrutiyet döneminde aflara en sık başvurulduğu diğer bir devre ise özellikle savaşların yaşandığı yıllar olmuştur. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun 1914 yılının sonlarına doğru I. Dünya Savaşı'na dâhil olmasıyla birlikte af konusu yeniden gündeme gelmiş ve devlet, savaş başlar başlamaz İmparatorluk genelinde geniş kapsamlı bir af ilan etmiş ve mahkûmiyet sürelerinin 3/4'ünü tamamlamış olan mahpusları serbest bırakmıştır. Seferberlik ilan edilince de özellikle hafif suçlardan dolayı ceza alanlardan askerliğe elverişli olanların sevk işlemleri için tahliyeleri hapisanelere tebliğ edilmiştir.¹³⁹

1915 senesinin ocak ayında ise Dâhiliye Nezareti'nden Edirne, Çatalca, Bolu, İzmit, Kale-i Sultani, Hüdavendigâr, Kastamonu, Aydın, Mentеше, Karasu, Teke, Ankara, Karahisar, Konya, Kayseri, Sivas, Canik, Adana, Diyarbakır, Urfa ve Halep gibi vilayet ve kazalara çekilen telgrafta çeteciliğe uygun olan tutuklu ve mahkûmların tespit edilmesi istenilmiştir.¹⁴⁰ Bu talepten hemen önce yani Aralık 1914'ten itibaren hapisanelerin tamamına yakınında tahliyelere başlanılmıştır. Örneğin Edirne vilayetinde aftan yararlandırılan mahkûm sayısı toplam 1052'dir. Edirne Merkez Hapishanesi'nde bu tahliyelerden sonra 32 tutuklu ve 113 mahkûm kalmıştır.¹⁴¹

Savaşın ilerleyen yıllarında da tutuklu ve mahkûmlardan asker ve çeteci olarak yararlanma düşüncesi gündemde kalmıştır. Nitekim Meclis-i Vükela kararıyla 20 Ekim 1917 tarihinde bir af daha ilan edilmiş ve bu afla da memleket genelinde 2649 tutuklu ve mahkûmun tahliyesi yapılmıştır.¹⁴² Bunların yanı sıra 1918 yılının Kasım ayında bütün vilayet ve kazaların çeşitli hapisanelerinde cezalarının 1/3'ünü tamamlamış olan bazı mahkûmlar da affedilmiştir.¹⁴³

Mahkûmlar ve tutuklulardan asker veya çeteci olarak yararlanma düşüncesi esasında biraz da zorunluluktan kaynaklanmıştır. Özellikle de seferberlik ilan edildikten sonra adi suç işleyip mahkûm olanların çoğu bunu, savaştan ve askerlikten kaçmak için yapmışlardır. Bunun farkına varan hükümet bu gibi kişilere karşı tedbir olarak af ilanını

139 DH. MB. HPS., 44/23, 1 Eylül 1914.

140 DH. ŞFR., 49/164, 30 Ocak 1915.

141 DH. MB. HPS., 108/9, 14 Şubat 1915.

142 İlgili afla bütün vilayet ve kaza hapisanelerinden tahliye edilen mahkûmlara ait sayısal bilgiler için bk DH. MB. HPS. M., 31/6, 20 Ekim 1917.

143 DH. MB. HPS. M., 35/93, 18 Kasım 1918.

kullanmış ve savaş sırasında muhtelif tarihlerde ilan ettiği aflarla bunun önüne geçmeye çalışmış, suç işlemeyi alışkanlık edinmiş gedikli yani azılı suçlular ise bu gibi afların dışında bırakılmıştır.¹⁴⁴

1908-1918 senelerini kapsayan II. Meşrutiyet dönemi boyunca, başta İttihat ve Terakki mensupları ve pek çok mebus tarafından, örneğin Mentеше (Muğla) Mebusu Halil Bey gibi kimselerce “Siyaseten hapis ve sürgün olunmuşların içinde şuna buna ettiği iftiralardan ve dahi hafiyeliği suiistimal etmelerinden dolayı uzaklaştırılmış, kovulmuş alçak insanlardan adamlar vardır.”¹⁴⁵ uyarısı yapılarak af kapsamına dahil edilecek kimselerle ilgili dikkatli olunması gerektiği vurgulanmış, İttihat ve Terakki yanlısı Hüseyin Cahit gibi gazete yazarlarınca da “Genel affın ne dereceye kadar uygulanabilir ve kapsamlı olduğunu anlamak için karşımızda kimler, daha doğrusu ne türlü suçlular, mahkûmlar bulunduğunu ayırt etmeye ve farklarını anlamaya lüzum vardır... Eski devirde kimisi hacıları soyarak, kimisi hükümetten çalarak, kimisi saraya dayanarak servet elde etmiş tertipçileri, itaatkârları, kuduzları, gazeteleri, eli kanlıları bugün Osmanlı ülkesinde rahat rahat dolaşır, eski kazandıklarını rahatça yer, zevk eder bir halde görmeğe tahammül edemeyecek kimseler, memleketimizde elhamdülillah pek çoktur. Ancak eski devrin jurnal ve jurnalcileri yüzünden acı çekenler ise affa mazhar olanlardır...”¹⁴⁶ denilerek afların haklı ve meşru sebeplerle çıkarıldığı, çıkarılması gerektiği ileri sürülmüş ve İhtilalin kendisine mahsus mantığı, hakkı, adaleti olduğu belirtilerek aflar desteklenmiştir. Fakat asayişin temini maksadıyla af ilan edilmesinin hükümetin aczinin bir göstergesi olduğu; cinayet, tecavüz gibi suçlar işlemiş kişilerin salıverilmesi veya bu suçluların takibinin terk edilmesinin mağdurlar nezdinde vicdanları yaraladığı ve bu afların memleketin asayişini kökünden sarstığı¹⁴⁷ gibi eleştiriler de bu dönem ilan olunan aflara yöneltilmiştir. Nitekim 1908-1918 seneleri arasında hem devlet otoritesi hem de kamu düzeni savaşlar, iktisadi krizler, emniyet güçlerinin yetersizliği ve adalet mekanizmasının tam anlamıyla işlememesi gibi sebepler nedeniyle gittikçe kaotik bir hal almış, bu vaziyet karşısında alınan önleyici tedbirler ve gerçekleştirilmek istenilen çalışmalar da yetersiz kalmıştır.

144 BEO., 420/320183, 7 Temmuz 1916.; DH. İ. UM., 20/1, 25 Nisan 1921.

145 *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Cilt 1* (n 106) 162.

146 Hüseyin Cahit, ‘Afv Meselesi’ *Tanin Gazetesi* (İstanbul, 17 Nisan 1910) 1.

147 *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Cilt 2* (n 121) 424, 425; *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Cilt 6* (n 122) 530 vd.

Sonuç

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası siyasî suçlar için çıkarılan af, başta Makedonya bölgesinde ve daha sonra Anadolu'nun bazı bölgelerinde hızla uygulanmaya başlanmıştır. Ancak affın uygulanışı kolay olmamış, evvela af kapsamı dışında bırakılanlar hapisanelerde isyanlar çıkartmaya başlamışlar ve bazı hapisanelerde ise kontrol kaybedilerek geliş güzel salıvermeler meydana gelmiştir.

Hükümetin kontrolü kaybetmesinin ardından affın kapsamı genişletilmezse işin kendiliğinden olacağı ve devletin küçük düşeceği ortadaydı. Bu nedenle af daha sonra adi suçları da içine alacak şekilde genişletilmiş ve akabinde birçok kişi tahliye edilmiştir. Fakat adi suçların af kapsamına alınması toplumu tedirgin etmiş ve bu durum karşısında halk nümayişler düzenleyip tepki de göstermiştir.

Özellikle adi suçların af kapsamına alınması beraberinde asayiş olaylarında da artışa sebebiyet vermiş, bu durum kamuoyunun affa tepki göstermesine neden olmuştur. Özellikle aflarla beraber tahliye olan birçok kişinin tekrar suça karışması toplumun bu konudaki hassasiyetinde ne kadar haklı olduğunu göstermiştir. Bu netice beraberinde af kanunlarına karşı olumsuz bir hava oluşmasına neden olmuştur. Ancak 1908-1918 seneleri arasında çeşitli sebeplerle aflar çıkarılmaya devam etmiştir.

Meşrutiyetin ilanından sonra sık sık af çıkarılması, üste üste savaflara girilmesi, isyanlar çıkması ve iktisadi krizler yaşanması gibi sebeplerle devlet otoritesinde bir zafiyet meydana gelmiş, toplumsal düzen ve ahlakta bozulmalar yaşanmaya başlamış; cinayet, tecavüz, kız kaçırmaya, darp, serserilik, dilencilik, dolandırıcılık, hırsızlık, soygunculuk gibi suçlarda artışlar olmuştur. Ayrıca bu tarihten itibaren verilen kişisel hak ve hürriyetlerin "her istediğini yapabilmek" gibi yanlış yorumlarından yola çıkılması da düzensiz bir ortamın oluşmasına menfi anlamda katkı sağlamıştır. Bir yanda Kânûn-ı Esâsî'nin nimetleri, diğer yanda nimetlerin kötü yorumu vardır. Bu durum devlet makamlarınca da fark edilerek birtakım tedbirlere başvurulması gündeme gelmiştir. İşte bu yüzden, toplum düzenini sağlamak amacıyla bazı hakların sınırlandırılması dahi olsa birtakım kanun ve uygulamalara başvurulmuş, meşrutiyetin vadettiği "hürriyet, müsavat ve uhuvvet" idealleri sloganlarda kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, 1908-1918 yılları arasında gerek savaş ve isyanlar gerekse siyasal çekişme ve ekonomik krizler nedeniyle katastrofik bir dönem yaşamıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi tecrübesi göstermektedir ki, af tasarrufunda bulunma yetkisi hangi otorite tarafından her ne maksatla olursa olsun dikkatlice kullanılmalıdır. Af uygulamalarının

siyasî iktidarlarca toplumsal talep veya kabul aranmaksızın hayata geçirilmesi halinde, aftan arzu edilen neticenin elde edilmesi de oldukça güç bir hal alabilmektedir. Ayrıca af ilanı sonrası tahliye edilen şahısların toplumsal hayata tekrar uyum sağlayabilmeleri için bu süreç çeşitli ekonomik ve sosyal tedbirlerle de desteklenmelidir. Bilhassa silah, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, bireye karşı işlenmiş suçlar ile cinsel suçları etkili bir takip sistemi kurulmadan bu gibi suçları işlemiş ve hatta bu tür suçları işlemeyi âdet edinmiş kimseleri affetmek, asayiş ve kamu düzeni bakımından sakıncalı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle affi çıkaran gücün esas vazifesi de bu noktadan itibaren başlamaktadır. Aksi halde kamu düzeni bozularak temel hak ve özgürlüklere zarar veren hadiseler ortaya çıkabilmekte ve kamu vicdanı da yaralanabilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âli Evrak Odası Belgeleri (BEO.): 420/320183.

Cevdet Askeriye Evrakı (C.AS.): 70/3309.

Dahiliye Nezareti İdâre-i Umumiye Belgeleri (DH. İ. UM.): 20/11921.

Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (DH.MB.HPS.): 44/23.

Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı (DH.MB.HPS.M.): 31/6; 35/93; 108/9.

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemî (DH.MKT.): 1274/30; 1294/15; 2613/106; 2668/57; 2674/24; 1280/32; 1283/26.

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî Belgeleri (DH.ŞFR.): 49/164; 403/101.

Hariçiyeye Nezareti Tahirat Kalem (HR.TH.): 366/109.

Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (TFR.I.KV.): 207/20631908.

Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı (TFR.I.A.): 39/3874.

Yıldız Parkende Evrakı: Arzuhâller ve Journaller (Y.PRK.AZJ.): 54/43.

Resmî Yayınlar

Düstur: Tertib-i Sâni Cilt I (Matbaa-i Osmaniye 1329/1913).

İstatistik-i Umumi İdaresi, *Devlet-i Âliyye-i Osmaniye'nin 1313 (1897) Senesine Mahsus İstatistiği* (Âlem Matbaası 1316/1900).

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Cilt 1 (TBMM Basımevi 1982).

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Cilt 2 (TBMM Basımevi 1982).

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Cilt 4 (TBMM Basımevi 1982).

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Cilt 6 (TBMM Basımevi 1982).

Sürelî Yayınlar

İkdam Gazetesi

İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavanin Mecmuası

İstişare Mecmuası

Karagöz Gazetesi

Kalem Mecmuası

Musavver Muhit Mecmuası

Polis Mecmuası

Sabah Gazetesi

Tanin Gazetesi

Yeni Tasvir-i Efkâr Gazetesi

Kitaplar ve Tezler

Ahmad F, *İttihat ve Terakki 1908-1914* (Kaynak Yayınları 2016).

Akman M, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması* (Eren Yayıncılık 2004).

Akşin S, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki* (İmge Kitabevi 2017).

Avcı M, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar* (Gökkubbe Yayınları 2004).

Aydın MA, *Türk Hukuk Tarihi* (Beta 2005).

Bal H, *Hukuk Sosyolojisi* (Süleyman Demirel Üniversitesi 2008).

Bayur YH, *Türk İnkılabı Tarihi Cilt 1 Kısım 1* (Türk Tarih Kurumu Yayınları 1991).

Berkes N, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (Yapı Kredi Yayınları 2002).

Beroje S, *Günümüz ve İslam Ceza Hukukunda Af* (Fecr 2013).

Bleda MŞ, *İmparatorluğun Çöküşü* (Remzi Kitabevi 1979).

Bozkurt G, *Batı Hukuku'nun Türkiye'de Benimsenmesi* (Türk Tarih Kurumu Yayınları 1996).

Centel N, Zafer H ve Çakmut Ö, *Türk Ceza Hukuku'na Giriş* (4. Bası, Beta 2006).

Çavdar T, *Özgürlük Kavgasında Yaşanan Geçmiş 1860-1918* (Ayba Yayınları 1982).

Doğan DÇ, *Ceza Hukukunda Af* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2012).

Demircioğlu H, *Roma Tarihi Cilt 1* (Türk Tarih Kurumu Yayınları Basımevi 1998).

Feridun İ, *Polis Efendilere Mahsus Terbiye ve Malumat-ı Meslekiye* (Polis Akademisi Yayınları 2010).

Haniçoğlu MŞ, *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902) Cilt 1* (İletişim Yayınları 1989).

İnalçık H, *Devlet-i Aliyye Cilt 1* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2009).

İnalçık H ve Seyitdanlıoğlu M, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2019).

Kansu A, *1908 Devrimi* (İletişim Yayınları 2001).

- İçel K, *Yaptırım Teorisi* (Beta 2000).
- Keyman S, *Türk Hukukunda Af: Genel Af-Özel Af* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 1965).
- Kili S ve Gözübüyük AŞ, *Türk Anayasa Metinleri: Senedi İttifaktan Günümüze* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 1985).
- Kuran AB, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler* (Kaynak Yayınları 2000).
- Meray SL, *Ceza Hukukunda Af Konusu Üzerine Bir Deneme* (Türk Hukuk Kurumu 1944).
- Midilli M, Osmanlı Bağlamında Şeriat-Kanun Ayrımının Hanefi Kamu Hukuk Fikri Açısından Değerlendirilmesi: Ceza Hukuku Örneği (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2017).
- Oğuz A, *Birinci Meşrutiyet: Kânûn-ı Esâsî ve Meclis-i Mebusan* (Grafiker Yayınları 2010).
- Öner S, *Çeviri Yoluyla Kanun Yapmak: 1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu'nun 1810 Tarihli Fransız Ceza Kanunu'ndan Çevrilmesi* (Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2013).
- Özbilgen E, *Osmanlı Hukuku'nun Yapısı* (Nihal Kitabevi 1985).
- Ramsaur EE, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali* (Pozitif Yayınları 2007).
- Salman Y, *İslam Ceza Hukukunda Af* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2005).
- Şen Ö, *Osmanlı'da Mahkûm Olmak: Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishaneler* (Kapı 2007).
- Şentepe A, *Ruh Sağlığı Belirtilerinin Yordayıcısı Olarak Affetme ve Dindarlık İlişkisi* (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2016).
- Tanör B, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (Yapı Kredi Yayınları 1998).
- Tunaya TZ, *Hürriyetin İlanı* (Arba Yayınları 1996).
- Turan M, *31 Mart Faciâsı* (Üçdal Neşriyat 1966).
- Türk Hukuk Lûgatı* (Başbakanlık Basımevi 1991).
- Türkmen Z, *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması* (İrfan Yayınevi 1993).
- Yetkin A, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Suç Unsurları* (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2019).
- Yetkin S, *Ege'de Eşkiyalar* (2. Bası, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1997).
- Yıldız G, *Mapusâne: Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)* (Kitabevi 2012).

Makaleler

- Akbulut İ, 'İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar' (2003) 52(1) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 167-181.
- Akbulut İ, 'Türk Hukukunda Af' (1995) 21(4) Yargıtay Dergisi 446-465.
- Akgündüz A, 'Osmanlı Kanunnameleri (Doğuştan, Çeşitleri ve Tarihi Seyri)' *Türkler Cilt 10* (Yeni Türkiye Yayınları 2002) 21-42.
- Alzuhili M, 'İslam Ceza Hukukunda Suçların Tasnifi' *İslam Ceza Hukuku Tebliğler Kitabı Cilt 1* (Lale Yayıncılık 2017) 400-441.
- Anderson J, 'Affedicilik İlişkisel Bir Süreç: Araştırma ve Yansımalar' (2013) 18(30) Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 211-234.
- Arık FŞ, 'Selçuklular Zamanında Türkiye'de Çıkarılan Kolektif Af'lar (1075- 1243)' Selçuk Dergisi: I. Alâeddin Keykubat Özel Sayısı (Selçuklu Araştırmaları Merkezi 1988) 19-30.
- A Ömer, 'Yaralarımız' İstişare Mecmuası (İstanbul, 4 Mart 1909) 1090-1094.
- Aslan T, 'II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları' (2009) 3(5) *Akademik Bakış* 41-60.
- Atalay İO, 'Osmanlı Ceza Yargılaması Usulü Hukuku Üzerine Bir Deneme' (2007) 10(3-4) Ege Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 239-272.
- Ateşoğulları K, 'Af' (2000) 57(2) Ankara Barosu Dergisi 71-80.

- Avcı M, 'İslam Ceza Hukukunda Suçların Tasnifi' *İslam Ceza Hukuku Tebliğler Kitabı Cilt 1* (Lale Yayıncılık 2017) 442-455.
- Aydın MA, 'Osmanlı Hukuku'nun Genel Yapısı ve İşleyişi' *Türkler Cilt 10* (Yeni Türkiye Yayınları 2002) 15-20.
- Aydın S, 'İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset' *Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1* (İletişim Yayınları 2001) 117 vd.
- Başoğlu T, 'Ta'zîr' *TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt 40* (İSAM 2011) 198-202.
- C Hüseyin, 'Afv Meselesi' *Tanin Gazetesi* (İstanbul, 17 Nisan 1910) 1.
- C Hüseyin, 'Bab-ı Âlinin Mesleği' *Tanin Gazetesi* (İstanbul, 1 Ağustos 1908) 1.
- Çetin A, 'Kıbrıslı Kâmil Paşa' *TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt 25* (İSAM 2002) 392-394.
- Döner A, 'Cezai ve İdari Yaptırımların Farklılığı Bağlamında TBMM'nin Af Yetkisi' (2008) 12(3-4) Ege Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 33-54.
- Ebu-el Ziya, 'Polis' *Yeni Tasvir-i Efkâr Gazetesi* (İstanbul, 29 Mayıs 1909) 1-2.
- Gözler K, 'Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Af Yetkisi' *Anayasa Yargısı Cilt 18* (Anayasa Mahkemesi Yayını 2001) 298-330.
- Göktaş U, 'Külhanbeyleri' *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi Cilt 5* (İletişim 1994).
- Halaçoğlu A, 'II. Abdülhamit Döneminde Yapılan Genel Aflar ve Bunun Ermeni İsyancıları Açısından Bir Değerlendirmesi' iç *XV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler Cilt 6: Birinci Dünya Savaşı* (Türk Tarih Kurumu Yayınları Basımevi 2010) 2513-2526.
- İleri İ, 'Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af' (2005) 1(17) OTAM 1-10.
- İnalçık H, 'Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları' (1958) 13(2) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 102-126.
- Kemal A, 'Hürriyet, Fakat Asayiş, Fakat Refahiyet' *İkdam Gazetesi* (İstanbul, 21 Ağustos 1908) 1.
- Kılınç A ve Yıldırım D, 'Tanzimat Dönemi Dualist Yapısının Şahsa İşlenen Suçlara Yansımaları' *Necmettin Erbakan Hukuk Araştırmaları: Kamu Hukuku* (Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları 2021) 171 vd.
- Koç Y, 'Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar' (1999) 16(Özel Sayı) Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 115, 126.
- Koloğlu O, 'Mayıs-Eylül 1908 Belgelerine Göre İttihatçılarda Osmanlı Birliği Anlayışı I' (1998) 9(55) Toplumsal Tarih Dergisi 12-19.
- Koloğlu O, 'Mayıs-Eylül 1908 Belgelerine Göre İttihatçılarda Osmanlı Birliği Anlayışı II' (1998) 9(56) Toplumsal Tarih Dergisi 30-33.
- Korkut S, 'Af' *TBMM Kütüphane Müdürlüğü Araştırma Servisi Raporları* (TBMM Yayınları 1987), 1-7.
- Kuşun Z, 'Said Paşa, Küçük' *TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt 35* (İSAM 2008) 576-578.
- N Osman, 'Mesail-i Cezaiyede Afv' (12 Mart 1325/25 Mart 1909) 1(1) İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavanin Mecmuası 135-142.
- Özek Ç, 'Umumi Af' (1959) 24(1-4) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 118-175.
- Öztürk MV, 'Nizamiye Mahkemeleri Üzerine Bir Değerlendirme' (2018) 13(171-172) Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 155-171.
- Rasim A, 'Kasa Hırsızları' *Sabah Gazetesi* (İstanbul, 9 Kasım 1908) 1-2.
- Seydioğulları İH, 'Türkiye'de Ceza Afları ve Afların Toplum Üzerindeki Etkileri: Ankara'da Af Konulu Anket Çalışması ve Analizi' (2004) 8(3-4) Polis Bilimleri Dergisi 1-28.
- Schull K 'Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistematik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri' iç Noemi Levy ve Alexandre Toumarkine (edr) *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2007) 212-238.
- Soyaslan D, 'Af' (2001) 18(1) Anayasa Yargısı Dergisi 412-436.

- Tunaya TZ, 'Türkiye'nin Siyasi Gelişme Seyri İçinde İkinci "Jön Türk" Hareketinin Fikri Esasları' *Tahir Taner'e Armağan* (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1956) 167-187.
- Üçok C, 'Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler I' (1946) 3(1) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 125-146.
- Velidedeoğlu HV, 'Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat' *Tanzimat I* (Maarif Matbaası 1940) 139-209.
- Yetkin A, 'Osmanlı Devleti'nde Hukuk Devletinin Gelişim Süreci' (2013) 6(24) Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 380-413.
- Yurtseven Y, 'Suç ve Cezaların Kanuniliği İlkesi Çerçevesinde İslam Ceza Hukuku'nda Örfi Hukukun Yeri ve Osmanlı Uygulaması' *İslam Ceza Hukuku Tebliğler Kitabı Cilt 2* (Lale Yayıncılık 2017) 332-351.